

ЛЬВІВСЬКИЙ ТОРГОВЕЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

МИРОНОВ ЮРІЙ БОГДАНОВИЧ

УДК 338.48:502.131.1(477)

**ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ТА СТРАТЕГІЧНІ
ПРІОРИТЕТИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ НА
ПРИРОДООХОРОННИХ ТЕРИТОРІЯХ УКРАЇНИ**

08.00.03 – економіка та управління національним господарством

РЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора економічних наук

Львів – 2025

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі економіки Львівського торговельно-економічного університету.

Науковий консультант: доктор економічних наук, професор
Барна Марта Юрївна,
Львівський торговельно-економічний університет,
перший проректор, професор кафедри туризму та
готельно-ресторанної справи.

Опоненти: доктор економічних наук, професор
Васильців Тарас Григорович,
ДУ «Інститут регіональних досліджень
імені М. І. Долішнього НАН України», директор;

доктор економічних наук, доцент
Графська Оріслава Іванівна,
Львівський державний університет фізичної культури
імені Івана Боберського,
доцент кафедри економіки та менеджменту;

доктор економічних наук, професор,
член-кореспондент НАН України
Пітюлич Михайло Михайлович,
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»,
завідувач кафедри фінансів і банківської справи.

Захист відбудеться 27 листопада 2025 року об 11⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 35.840.01 Львівського торговельно-економічного університету (79005, м. Львів, вул. Туган-Барановського, 10, ауд. 314).

З дисертацією можна ознайомитися на офіційному сайті <https://www.lute.lviv.ua/> та в бібліотеці Львівського торговельно-економічного університету за адресою: 79005, м. Львів, вул. Туган-Барановського, 10.

Реферат розісланий 24 жовтня 2025 року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Н. М. Руцишин

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Обґрунтування вибору теми. Становленню та розвитку українського туризму значною мірою сприяв динамічний розвиток світового туристичного ринку останніх десятиліть. Водночас, у XXI столітті досить помітними стали тенденції, напряду пов'язані як із загальним економічним розвитком, так і з можливими наслідками його впливу на довкілля. Екологічні проблеми сьогодення є спільним викликом для всіх нас. Через кумулятивні наслідки окремих екологічних проблем і великий вплив, який вони можуть мати для виживання людства, для центральних і місцевих органів влади, підприємств та окремих осіб життєво важливо співпрацювати та координувати дії як на міжнародному, так і на національному рівнях, щоб ефективно реагувати на ці проблеми. Туристична галузь як високоприбутковий сектор економіки розглядається сьогодні в якості одного з найважливіших чинників не лише економічного, але й соціального характеру, а також культурного піднесення України. Отож, необхідність переходу до нової економічної парадигми життєдіяльності людини, яка засновується на баченні туризму як інтегрованої підсистеми в межах економічної системи України, визначає актуальність дослідження проблем сталого розвитку туризму на природоохоронних територіях України.

Розширення туристичних пропозицій на природоохоронних територіях передбачає активне використання природних ресурсів, що потенційно загрожує забрудненню навколишнього середовища та виникненню можливих загроз для природної і культурної спадщини. Як одна з найпотужніших галузей економіки зі значними економічними результатами, туризм несе важливу екологічну відповідальність, завдяки чому нині щораз частіше аналізується так званий екологічний вимір туризму в контексті цілісного сталого розвитку, адже передумовою сталого розвитку туризму є чисте довкілля, що закладено в концепції сталого розвитку для досягнення відповідального функціонування природоохоронних територій.

Останніми роками проблема недостатньої конкретизації парадигми сталого туризму, його низької операціоналізації й інструменталізації у контексті управління туристичними системами різного рівня стала загальновизнаною. До цього додаються й прогалини у державному регулюванні: фрагментарність нормативно-правової бази, відсутність ефективного механізму міжвідомчої координації, слабкий контроль за дотриманням екологічних стандартів, низький рівень державного моніторингу впливу туризму на природоохоронні території, обмежене фінансування програм сталого розвитку, недостатня інтеграція екологічних критеріїв у стратегічні документи та регіональні програми розвитку туризму. Проблемою залишається й низька інституційна спроможність органів влади, відсутність дієвої системи стимулювання бізнесу до впровадження екологічно відповідальних практик, а також недостатній розвиток партнерств між державою, місцевими громадами та приватним сектором. Отож, виникає нагальна потреба у системному аналізі різноманітних аспектів сталого розвитку туризму з метою напрацювання перспектив розвитку, пошуку стратегічних рішень і розроблення практичних рекомендацій щодо покращення управління в індустрії туризму на природоохоронних територіях України.

Проблеми сталого розвитку загалом та у сфері туризму, зокрема, комплексно досліджені у наукових працях таких вчених, як А. Алієва, О. Бабчинська, М. Барна, К. Борблік, В. Брич, Т. Васильців, Г. Горіна, Г. Заваріка, Н. Павліха, Н. Паньків, М. Пітюлич, І. Соловій, Т. Ткаченко, А. Asmelash, J. Brent Ritchie, C. Hunter, U. Kaur, Z. Liu, R. Sharpley та ін.

Питання розвитку туризму на природоохоронних територіях актуалізуються у працях Т. Безсмертнюка, Н. Габчак, О. Графської, О. Жадько, Н. Коніщевої, М. Мельнійчука, О. Мілінчук, Я. Олійника, Н. Попадинця, F. Bello, H. Bhammar, R. Bushell, A.-M. Lebrun, A. Mandić, F. Montaguti, D. Newsome, R. Plummer, D. Weaver та ін.

Отож, можна стверджувати, що науковцями систематично ведуться пошуки інструментів досягнення сталості у сфері туризму, однак оприлюднені останніми роками наукові праці вказують на доволі секторальний характер досліджень, у той час, як існує нагальна необхідність комплексного теоретико-методологічного опрацювання означеної проблеми та пошуку механізмів сталого розвитку туризму саме на природоохоронних територіях, що і зумовило вибір теми, визначило мету, завдання, структуру та логіку дисертаційної роботи.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами. Тема дисертації відповідає науковим напрямкам досліджень Львівського торговельно-економічного університету, де здобувач приймає участь у виконанні тем як співвиконавець: 0117U002092 «Формування теоретико-методологічного забезпечення розвитку і функціонування туристичної галузі України в умовах євроінтеграції» – здобувачем визначено концептуальне та методологічне підґрунтя для дослідження окремого сегмента туристичної галузі України – сталого розвитку туризму на природоохоронних територіях; 0117U002091 «Інституційно-інформаційний механізм стратегічного розвитку індустрії гостинності» – адаптовано методологічну базу інституційно-інформаційних механізмів індустрії гостинності до потреб сталого туризму на природоохоронних територіях, зокрема для підвищення якості туристичних послуг, ефективності управління й інтеграції екологічних стандартів у систему гостинності; 0122U002644 «Детермінанти місцевого і регіонального розвитку в Польщі та Україні» – розроблено методологічну основу для оцінювання значення туризму у розвитку територій і впровадження інноваційних управлінських підходів; 0118U000023 «Фінансові та організаційні механізми забезпечення інноваційно-інвестиційного розвитку економіки України» – конкретизовано застосування фінансових й організаційних механізмів забезпечення інноваційно-інвестиційного розвитку економіки України в контексті природоохоронних територій, де поєднуються економічні, екологічні та соціальні цілі розвитку.

Пропозиції автора включені у звіти про виконання тем, а також опубліковані у наукових колективних монографіях.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є формування теоретико-методологічних засад, визначення стратегічних пріоритетів сталого розвитку туризму на природоохоронних територіях і розроблення прикладних рекомендацій щодо підвищення ефективності управління сталим розвитком туризму на природоохоронних територіях України.

Реалізація представленої мети обумовила необхідність вирішення таких завдань:

- дослідити чинники сталого розвитку туризму в контексті принципів сталого розвитку природоохоронних територій;
- узагальнити та розвинути теоретико-методологічні аспекти дослідження розвитку туризму на природоохоронних територіях;
- висвітлити особливості управління туризмом для забезпечення сталого розвитку природоохоронних територій;
- проаналізувати й систематизувати методологічні особливості оцінювання сталого розвитку туризму;
- відстежити соціокультурну трансформацію управлінських підходів до природоохоронних територій як чинника розвитку туристичної дестинації;
- концептуалізувати сталий розвиток туризму на природоохоронних територіях;
- оцінити потенціал розвитку природоохоронних територій України та тенденції розвитку туризму в їх межах;
- проаналізувати результативність інноваційних підходів до управління сталим розвитком туризму на природоохоронних територіях України;
- обґрунтувати стратегічні пріоритети розвитку природоохоронних територій України;
- сформулювати стратегічні орієнтири напрямів досягнення екологічної стійкості, стимулювання та підтримки розвитку туризму на природоохоронних територіях України;
- визначити стратегічні напрями управління ресурсами туризму на природоохоронних територіях України;
- обґрунтувати переваги створення туристичних кластерів у межах природоохоронних територій України;
- когнітивно змодельовати включення екосоціальних технологій у розвиток туризму на природоохоронних територіях України;
- визначити роль стейкхолдерів в управлінні сталим розвитком туризму на природоохоронних територіях України.

Об'єктом дослідження є процеси розвитку туризму на природоохоронних територіях України.

Предметом дослідження є сукупність теоретико-методологічних положень, стратегічних підходів і практичних рекомендацій щодо державної політики забезпечення сталого розвитку туризму на природоохоронних територіях України.

Методи дослідження. Методологічною основою виконання завдань дисертаційної роботи була сукупність загальнонаукових і спеціальних методів пізнання. У роботі використано такі методи: комбінація методів аналізу, синтезу та порівняння, доповнена інструментами класифікації й узагальнення – для систематизації й узагальнення наукових і авторських підходів до концептуальної проблеми сталого розвитку туризму на природоохоронних територіях (п.п. 1.1, 1.2, 3.1); бібліометричний інструмент Bibliometrix – для розподілу фокусу дослідницької уваги (п. 1.3); узагальненої класифікації – для побудови логічної схеми оцінювання соціально-економічної ефективності сталого розвитку туризму (п. 2.1), визначення рівнів адаптації туристів до місцевих норм і традицій (п. 2.3); сценарне моделювання – для обґрунтування альтернативних стратегій розвитку туристичної дестинації відповідно до різних стадій життєвого циклу (п. 1.4); аналізу основних

компонентів – для ендogenous синтезу вагових коефіцієнтів на основі кореляції між показниками під час ідентифікації ваг елементарних метрик і композитних індикаторів (п. 2.2); деревоподібна діаграма – для структурованого опису моделей управління туризмом, спрямованих на збереження та розвиток природоохоронних територій (п. 2.3); електронне опитування менеджменту діючих туристичних підприємств – для розуміння реальної ситуації щодо управління розвитком туризму на природоохоронних територіях (п. 3.2) і для виявлення когнітивного сприйняття екосоціальних ініціатив (п. 5.4); статистичний аналіз відгуків туристів – для об'єктивізації інформації щодо важливості окремих критеріїв якості туристичного продукту для неорганізованих відвідувачів природоохоронних територій (п. 3.2); модифікована методика SERVQUAL – для визначення рівня задоволеності туристів послугами (п. 3.2); економетричний аналіз на основі поліноміальної апроксимації – для з'ясування динаміки туристичних показників (п. 3.3); кореляційний аналіз – для оцінювання чутливості показників досягнення цілей сталого розвитку до впливу розвитку туризму на природоохоронних територіях (п. 3.3); сценарний аналіз інструментами лінійного програмування – для визначення пріоритетів сталого розвитку природоохоронних територій (п. 4.1); інтегроване моделювання з елементами машинного навчання (алгоритми кодування для «prioritizr R package») – для моделювання перспектив взаємодії соціально-економічних й екологічних факторів розвитку природоохоронних територій (п. 4.1); регресійний аналіз – для дослідження сценарних перспектив зменшення споживання ресурсів на природоохоронних територіях (п. 4.2); SWOT-аналіз – для виділення пріоритетів інституційного втручання для підтримки розвитку туризму на природоохоронних територіях (п. 4.3) і для проактивного орієнтування державної туристичної політики на конкретні цілі сталого розвитку (п. 5.4); ймовірнісне факторне оцінювання – для взаємоузгодження чинників впливу на можливості чи загрози сталого розвитку (п. 4.3); оцінювання стану динамічної системи – для побудови економіко-математичної моделі оптимізації управління розвитком туристичного кластера (п. 5.2); алгоритмізація – для оптимізації управління туристичним кластером (п. 5.2); тест Фрідмана – для дослідження неоднорідної сукупності, що не відповідає нормальному розподілу даних (п. 5.4).

Теоретичною й інформаційною основою дослідження є законодавчі та нормативні акти України, дані Державної служби статистики України, Державного агентства розвитку туризму України, органів виконавчої влади, статистика міжнародних економічних організацій і фінансових інституцій, аналітичні доповіді, праці вітчизняних і зарубіжних науковців із проблематики сталого розвитку туризму, Інтернет-ресурси, а також матеріали, отримані в результаті власних досліджень автора.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у науковому теоретико-методологічному обґрунтуванні інноваційно-трансформаційних механізмів прийняття управлінських рішень щодо сталого розвитку туризму на природоохоронних територіях. Основні положення, що формують наукову новизну дослідження, полягають у такому:

вперше:

- представлено концептуальну основу управління туризмом на природоохоронних територіях, яка переорієнтовує традиційні принципи

природозбереження й управління біорізноманіттям, зосереджені на розробленні системних рішень для подолання ризиків, на інтеграцію соціально-орієнтованих підходів (екосистемного управління, захисту та відновлення екосистем, управління розвитком інфраструктури), забезпечує передумови для сталого розвитку природоохоронних територій, а саме належного стратегічного й адаптивного поточного управління та моніторингу, адекватного регулювання потоків відвідувачів, стійкого фінансування, розбудови потенціалу й інфраструктури;

- розроблено мотиваційну модель формування мешканцями дестинацій соціокультурних очікувань від туристичного використання природоохоронних територій, яка дозволяє описати взаємозв'язок результативності туристичного використання основних природних і культурологічних ресурсів для сталого розвитку туризму з концептуальними змінами у взаємовідносинах між природоохоронними територіями і місцевими громадами, що сприяє більш адаптивному та сталому управлінню природоохоронними територіями за рахунок просторових диверсифікованих практик в управлінні розвитком туристичних дестинацій;

- розроблено модель рольової інтеграції економічного внеску, соціальної відповідальності й екоінновацій стейкхолдерів у сталий розвиток туризму на природоохоронних територіях, у межах якої взаємодія державних і місцевих владних інституцій із суб'єктами туристичної діяльності розглядається в якості головного важеля державного регулювання сталого розвитку туризму, а соціальна відповідальність туристичних підприємств на природоохоронних територіях визначається як частина їхньої місії, що дозволило розширити межі результативності туристичної діяльності за рахунок етичного поведіння з природними екосистемами і культурною спадщиною на природоохоронних територіях і дотримання прав мешканців туристичної дестинації на соціально-економічне благополуччя;

удосконалено:

- запропоновано комплексну структуру моделі оцінювання сталого розвитку туризму, яка враховує рекомендації UN Tourism, ETIS та IUCN щодо багатовимірного узагальнення результатів, водночас ґрунтуючись на використанні методу аналізу основних компонентів (PCA – Principal Component Analysis) для ендогенного синтезу вагових коефіцієнтів на основі кореляції між показниками, що забезпечує методологічні переваги моделі за рахунок стандартизації та превентивного зважування елементарних метрик і дозволяє ідентифікувати вагу кожної з них та загальну вагу композитного індикатора за економічним, екологічним і соціальним вимірами сталості, формуючи інтегральний показник сталого розвитку туризму без ризиків компенсації негативного результату за окремими метриками;

- сформовано механізм екологозабезпечуючого управління сталим розвитком туризму на природоохоронних територіях, який ґрунтується на комплексному використанні засад адміністративного, виробничого, освітнього та фінансового менеджменту з урахуванням факторів невизначеності коливання ринкового попиту та змін політики інвестування у пов'язану інфраструктуру, охоплює інструменти невиснажливого використання природних і культурних ресурсів природоохоронних територій та забезпечення їх рекреаційного розвитку, забезпечує формування

позитивних факторів на перетині екосистемних принципів управління природоохоронними територіями для збереження природного і культурного середовища та розвитку приймаючих громад;

- розроблено обґрунтовану систему індикаторів екологічного підґрунтя сталого розвитку територій приймаючих громад, асоційовану із метриками цілей сталого розвитку впливу сталого туризму на природоохоронних територіях на соціально-економічний розвиток приймаючих громад (6-та ціль – якість послуг із постачання питної води, 7-ма ціль – забезпечення сталого енергопостачання, 13-та ціль – створення умов для попередження кліматичних змін, 14-та і 15-та цілі – захист природного середовища морських ресурсів і суші), що дозволило збільшити чутливість показників досягнення цілей сталого розвитку приймаючими громадами до туристичного впливу;

- метод визначення цільового значення вартості туристичного кластера на природоохоронних територіях, в основу якого покладено модель грошових потоків у вигляді диференціальних рівнянь із визначенням граничних умов та обмежень характеристик випадкових стимулів та обґрунтуванням критеріїв оптимальності управління, що поєднує опис функціональних зв'язків у системі ключових показників ефективності кластера, дозволяючи усунути неоднозначність фінансових та особистісних факторів в управлінні, зменшуючи вплив менталітету управителя природоохоронної території на процеси ухвалення стратегічних та оперативних рішень за умов дискретного управління туристичним кластером;

- розроблено модель включення екосоціальних технологій у розвиток туризму на природоохоронних територіях, яка відображає орієнтацію причинно-наслідкових взаємозв'язків між ключовими чинниками інтеграції екосоціальних технологій у систему розвитку туризму на природоохоронних територіях, що дозволяє оцінювати потенційні наслідки відповідних управлінських рішень і технологічних інновацій (інвестиції в екотехнології сприяють розвитку інноваційної туристичної інфраструктури; зростання туристичних потоків сприяє зміцненню соціальної згуртованості; відновлення та розвиток природних й історико-культурних екосистем на природоохоронних територіях позитивно відображається на бренді туристичної дестинації; соціальна згуртованість і зростання інвестиційних потоків прискорюють впровадження екотехнологій; збільшення екологічного навантаження на екосистему несе загрози погіршення її стану), а екосоціальні технології слід розглядати як системоутворюючий елемент сталого розвитку туризму на природоохоронних територіях;

набули подальшого розвитку:

- концепт економічної складової сталого розвитку туризму, який доповнено мірою гармонізації взаємовідносин з іншими видами економічної діяльності за вектором часу (для досягнення коротко- та довготривалих цілей отримання максимального прибутку туристичними підприємствами з використанням відновлювальних туристичних ресурсів) і вектором простору (для географічного просування туристичних потоків в екологічно чисті місцевості та забезпечення покращення соціально-економічних результатів розвитку місцевих громад);

- науковий підхід до диференціювання лексем природного туризму, сільського туризму, екотуризму й етичного (відповідального) туризму, який доповнено характеристиками впливу на соціальні та/або екологічні об'єкти на

природоохоронних територіях із використанням характеристик туристичного продукту або контексту, до яких його інтегровано (природності, збереження, освіти, сталості, розподілу вигод і відповідальності), що дозволяє визначити природний, сільський, екологічний та етичний (відповідальний) туризм як нормативні категорії сталого туризму на природоохоронних територіях;

- покращено методику SERVQUAL, яку доповнено параметрами, що охоплюють найважливіші критерії під час перебування туриста на природоохоронній території і формування його туристичних очікувань (сприйняття надійності туристичного обслуговування, відчуття особистої безпеки під час відвідування природоохоронної території) та порівняльним аналізом сервісу суб'єктів зеленого туризму на відповідність мінімальним умовам якості й очікуванням туристів щодо якості туристичного продукту;

- запропоновано інноваційне вирішення завдання планування збереження екосистеми у формі задачі лінійного програмування, параметри та змінні якої адаптовано для аналізу наслідків різних сценаріїв визначення пріоритетів, а цільова функція визначає математичну мету досягнення цілі за рахунок мінімізації загальної відстані до заявленої мети захисту для кожного типу біорізноманіття (виду тваринного та рослинного світу або середовища їх існування) з урахуванням захисту, досягнутого заданою конфігурацією природоохоронної території;

- адаптовано методологію SEA-координації (SEA – стратегічне екологічне оцінювання, Strategic Environmental Assessment – англ.) стратегічного планування екологічної стійкості природоохоронних територій, яку доповнено соціально-економічними параметрами екологічного впливу для отримання якісної оцінки альтернатив просторового планування територій для розвитку сталого туризму на природоохоронних територіях у частині розроблення системи моніторингу досягнення екологічної стійкості туризму (дослідження стану природної й історико-культурної спадщини на природоохоронних територіях, отримання релевантної інформації щодо способу й інтенсивності використання природоохоронних територій для цілей розвитку туризму й інфраструктури, моніторинг динаміки та інтенсивності туристичних відвідувань природоохоронних територій), що дозволяє інтегрувати в систему стратегічних пріоритетів цілі покращення соціально-економічної якості життя мешканців конкретної просторово організованої території;

- адаптовано методологічні рекомендації OECD із вимірювання макроекономічних матеріальних потоків і продуктивності комерційного споживання ресурсів, яке аргументовано запропоновано розширити авторською системою метрик використання ресурсів туризму на природоохоронних територіях і показниками соціально-економічного ресурсного метаболізму з впливом на навколишнє середовище, методологічно асоційованими із вимірюванням слідів використання води, землі та шкідливих викидів у комерційному землекористуванні, що дозволить осучаснити статистичну базу даних щодо реального споживання та наявних потреб споживання ресурсів суб'єктами туристичної діяльності на природоохоронних територіях.

Практичне значення одержаних результатів полягає у розробленні практичних рекомендацій щодо стратегічного управління сталим розвитком туризму на природоохоронних територіях України.

Теоретичні положення дисертаційної роботи та її прикладні рекомендації були

використані Державним агентством розвитку туризму України (ДАРТ) при підготовці матеріалів для регіональних програм розвитку туризму та визначенні стратегічних пріоритетів сталого розвитку туризму в Україні (довідка № 2/01 від 02.06.2025 р.); Департаментом спорту, молоді та туризму Львівської обласної державної адміністрації при розробленні рекомендацій щодо формування регіональної стратегії розвитку туризму з урахуванням принципів сталості та збереження природної спадщини (довідка від 10.06.2025 р.); Національним природним парком «Сколівські Бескиди» для удосконалення системи управління сталим розвитком туризму на його території (впроваджено розроблену автором концепцію сталого розвитку туристичної діяльності, що ґрунтується на поєднанні збереження природних ресурсів із підвищенням туристичної привабливості регіону) (довідка № 413 від 15.05.2025 р.); Закарпатським регіональним Центром соціально-економічних і гуманітарних досліджень під час оцінювання туристично-рекреаційного потенціалу Закарпатської області та формування прогнозів розвитку рекреаційної діяльності (довідка № 23/1 від 25.04.2024 р.); Національним природним парком «Бузький Гард» для удосконалення системи екологічного інформування туристів, при визначенні граничних показників рекреаційного навантаження, для оптимізації маршрутів екотурів і при формуванні стратегії еколого-освітньої діяльності (довідка від 17.04.2025 р.); Департаментом культури і туризму Полтавської обласної військової адміністрації з метою реалізації його завдань у напрямках охорони культурної спадщини та її інтеграції у туристичні маршрути, розвитку курортно-рекреаційної сфери та стимулювання сталого розвитку туризму (довідка № 01-20/1664 від 20.06.2025 р.); Опішнянською селищною радою у Полтавській області при розробленні стратегії розвитку Опішнянської громади як туристичної дестинації із урахуванням особливостей розвитку туризму на природоохоронних територіях (довідка № 345 від 14.05.2025 р.); Регіональним ландшафтним парком «Диканський» Полтавської обласної ради при розробленні туристичного маршруту «Туристичне Поворскля Полтавщини» та під час формування політики сталого розвитку екологічного туризму (довідка № 104/01-44 від 12.05.2025 р.).

Теоретико-методологічні результати дисертаційної роботи використані в навчальному процесі кафедрою туризму та готельно-ресторанної справи Львівського торговельно-економічного університету при викладанні освітніх компонентів «Основи туризмознавства», «Спеціалізований туризм», «Туризмологія», «Управління регіональним розвитком туризму» (довідка № 155/16 від 31.03.2025 р.).

Особистий внесок здобувача. У дисертаційній роботі відображено власні розробки автора. Теоретичні положення, розробки прикладного характеру, висновки та пропозиції, що виносяться здобувачем на захист, одержані самостійно. Із наукових праць, підготовлених у співавторстві, до дисертації включено ідеї, розробки та висновки, які належать особисто автору.

Апробація результатів дисертації. Основні теоретичні й методологічні положення та результати дослідження доповідались і отримали схвалення на 26 науково-практичних конференціях, зокрема 22 Міжнародних: Інновації в управлінні асортиментом, якістю та безпекою товарів і послуг: (м. Львів, 24 листопада 2016 р.; 5 грудня 2024 р.); Стратегічні пріоритети розвитку внутрішньої торгівлі України на інноваційних засадах (м. Львів, 2-3 листопада 2017 р.); Економіка та управління:

сучасний стан і перспективи розвитку (м. Одеса, 23-24 листопада 2017 р.); Сталій розвиток туризму на засадах партнерства: освіта, наука, практика (м. Львів, 31 жовтня – 1 листопада 2018 року; Львів-Варшава, 15-16 травня 2025 р.); Сучасні напрями розвитку економіки, підприємництва, технологій та їх правового забезпечення (м. Львів, 18-19 червня 2020 р.; 1-2 червня 2022 р.; 1-2 червня 2023 р.; 29-30 травня 2025 р.); Сучасні виклики сталого розвитку бізнесу (м. Житомир, 5-6 листопада 2020 р.); Розвиток територіальних громад: правові, економічні та соціальні аспекти (м. Миколаїв – с. Коблеве, 9 червня 2022 р.); Управління розвитком соціально-економічних систем (м. Харків, 15-16 червня 2022 р.; 6-7 березня 2025 р.); Бізнес-аналітика: моделі, інструменти та технології (м. Київ, 1-3 березня 2023 р.); Механізми забезпечення сталого розвитку економіки: проблеми, перспективи, міжнародний досвід (м. Харків, 1 листопада 2024 р.); Маркетингові та організаційні механізми повоєнного розвитку галузі гостинності та туризму України (м. Харків, 26-27 листопада 2024 р.); Глобальна безпека та асиметричність світового господарства в умовах нестабільного розвитку економічних систем (м. Кропивницький, 12 грудня 2024 р.); Сучасні стратегії сталого розвитку держави та суспільства: наукові горизонти та перспективи (м. Хмельницький, 25 лютого 2025 р.); Стратегічні орієнтири сталого розвитку в Україні та світі (м. Чернігів, 20 березня 2025 р.); Модернізація економіки: сучасні реалії, прогнозні сценарії та перспективи розвитку (м. Херсон – Хмельницький, 17-18 квітня 2025 р.); Sustainable Development of Cooperatives and Well-being for All (м. Кишинів, Молдова, 19-20 червня 2025 р.); 4 Всеукраїнських: Актуальні проблеми економіки та управління в умовах системної кризи (м. Львів, 29 листопада 2016 р.); Актуальні проблеми економіки і торгівлі в сучасних умовах євроінтеграції (м. Львів, 11-12 травня 2017 р.); Актуальні проблеми та перспективи розвитку обліку, аналізу та контролю в соціально-орієнтованій системі управління підприємством (м. Полтава, 14-15 квітня 2022 р.); Географія та туризм (м. Харків, 12 березня 2025 р.).

Публікації. Результати дисертаційної роботи опубліковано в 53 наукових працях, серед яких 4 розділи у колективних монографіях, 6 статей у наукових періодичних виданнях, включених до переліку наукових фахових видань України категорії «А» та/або у наукових періодичних виданнях інших держав, проіндексованих у базах даних Web of Science Core Collection та/або Scopus, 16 статей у наукових періодичних виданнях, включених до переліку наукових фахових видань України категорії «Б», 1 стаття у науковому періодичному виданні інших держав, 26 публікацій апробаційного характеру. Загальний обсяг наукових праць становить 21,29 д. а., з них особисто автору належить 14,11 д. а.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, п'ятих розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг роботи становить 547 сторінок, з них основного тексту 410 сторінок. Дисертація містить 65 рисунків, 63 таблиці, 32 формули та 14 додатків на 52 сторінках. Список використаних джерел налічує 499 найменувань і розміщений на 60 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертаційної роботи, ступінь наукової розробки проблеми, її значущість для забезпечення сталого розвитку туризму на природоохоронних територіях України, визначено мету і завдання

дослідження, його об'єкт, предмет і методи, охарактеризовано методологічну базу, сформульовано положення, що визначають наукову новизну та практичне значення отриманих результатів.

У першому розділі *«Теоретичні основи дослідження сталого розвитку туризму на природоохоронних територіях»* узагальнено теоретичні підходи до сутності й чинників сталого розвитку туризму, проаналізовано правові засади та принципи сталого розвитку природоохоронних територій, визначено особливості управління туризмом для забезпечення сталого розвитку природоохоронних територій.

Розкрито особливості наукового сприйняття сталого розвитку туризму на природоохоронних територіях, що охоплює туристичний ринок, економіку туризму, а також поведінку туристів та вимоги щодо управління ключовими відносинами в межах екологічних туристичних практик. Проаналізовано особливості управління сприйняттям туристами якості екосистемних послуг на природоохоронних територіях для узгодження туристичних пропозицій із очікуваннями туристів.

Представлено концептуальну основу управління туризмом, що забезпечує передумови для сталого розвитку природоохоронних територій, а саме належного стратегічного й адаптивного поточного управління та моніторингу, адекватного регулювання потоків відвідувачів, стійкого фінансування, розбудови потенціалу й інфраструктури (рис. 1).

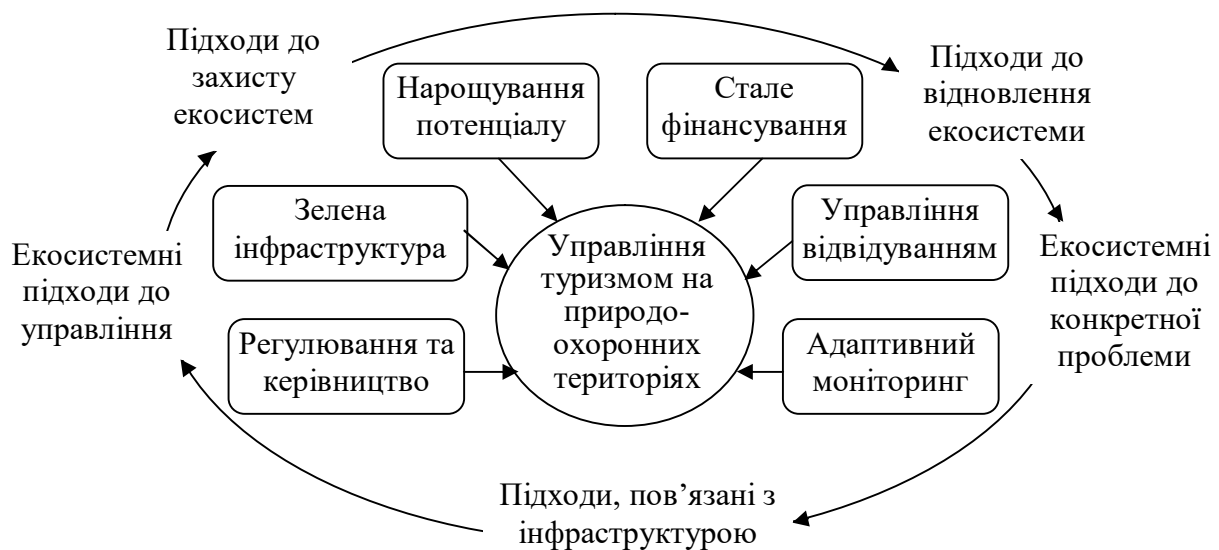

Рис. 1. Концептуальна основа природоорієнтованого управління туризмом для сталого розвитку природоохоронних територій (побудовано автором)

Під сталим розвитком туризму автор пропонує розуміти такі форми розвитку й управління туризмом, які не порушують сталість соціоекосистем, сформованих на територіях туристичних дестинацій (рис. 2). Сталий розвиток туризму передбачає усвідомлену участь усіх зацікавлених сторін, а також політичне керівництво, щоб забезпечити широку участь та досягнення консенсусу. Досягнення сталого туризму є безперервним процесом і вимагає постійного моніторингу впливу, а також введення за необхідності профілактичних і коригуючих заходів.

Підтверджено доцільність інтеграції природоорієнтованих підходів управління, які орієнтують туризм не лише на споживання, а й на відновлення та захист екосистем. Доведено доцільність переходу до поліцентричних моделей управління,

що передбачають залучення державних органів виконавчої влади та громадських організацій до прийняття рішень у сфері розвитку туризму на природоохоронних територіях. Вказано на важливість формування системи справедливого розподілу доходів від туризму на користь місцевих громад як ключового фактора соціальної стійкості.

Рис. 2. Вплив сталого розвитку туризму на соціально-економічний розвиток дестинації (систематизовано автором)

У другому розділі «Методологічні підходи до дослідження сталого розвитку туризму на природоохоронних територіях» визначено методологічні особливості оцінювання сталого розвитку туризму, проаналізовано світовий досвід розвитку туризму на природоохоронних територіях, досліджено соціокультурну трансформацію підходів до управління природоохоронними територіями як чинника розвитку туристичних дестинацій, концептуалізовано сталий розвиток туризму на природоохоронних територіях.

Виявлено недосконалість і фрагментарність наявних підходів до дослідження сталого розвитку туризму на природоохоронних територіях, відсутність уніфікованої системи метрик, доведено доцільність індикативного вимірювання стійкості туризму, запропоновано композитні індикатори, що поєднують економічні, екологічні та соціальні параметри, забезпечуючи комплексне оцінювання результатів і перспектив розвитку туризму, спираючись на критерії релевантності, статистичної доступності та можливості відтворення в динаміці. Рекомендовано запровадження єдиних стандартів моніторингу та закріплення механізмів міжвідомчої координації, що забезпечить ефективніше планування, прогнозування й контроль, сприятиме соціально-економічному розвитку, підвищенню

конкурентоспроможності та збереженню природних ресурсів.

Проаналізовано світовий досвід управління розвитком туризму на природоохоронних територіях, практики управління в різних макрорегіонах світу, виявлено тенденції посилення ролі місцевих громад та партнерства між урядами, бізнесом і громадянським суспільством у збереженні природних ресурсів. Показано ефективність створення єдиного нормативно-правового поля, квотування відвідувань, запровадження екологічних стандартів для інфраструктури, введення системи сертифікації, інституційної інтеграції природоохоронної та туристичної політики.

Засвідчено багаторівневу соціокультурну трансформацію підходів до управління природоохоронними територіями від суто антропоцентричних і регулятивних практик до інтегрованих стратегій розвитку туристичних дестинацій. Ключовим чинником стійкості туризму на природоохоронних територіях автор вважає баланс між охороною екосистем, розвитком місцевих громад і формуванням конкурентоспроможного іміджу дестинації. Розроблено мотиваційну модель формування мешканцями дестинацій соціокультурних очікувань від туристичного використання природоохоронних територій, що сприяє адаптивному та сталому управлінню природоохоронними територіями за рахунок диверсифікованих практик.

Виявлено переваги туризму для охорони природи і культури, зокрема залучення інвестицій у стійку інфраструктуру, розвиток екологічної освіти та підвищення добробуту місцевого населення. Для мінімізації негативних впливів надмірних відвідувань і можливих екологічних порушень рекомендовано зонування природоохоронних територій та використання освітніх і цінкових інструментів. Запропоновано схему організації сталого туризму на природоохоронних територіях, що ґрунтується на екологічних, соціальних та економічних принципах сталості (рис. 3).

Рис. 3. Схема організації сталого туризму на природоохоронних територіях
(систематизовано автором)

Сформовано механізм екологозабезпечуючого управління сталим розвитком туризму на природоохоронних територіях, який забезпечує формування позитивних факторів на перетині екосистемних принципів управління природоохоронними територіями для збереження природного середовища та розвитку приймаючих громад. Доведено необхідність участі місцевих громад і прозорого розподілу вигод від туристичної діяльності для забезпечення балансу між комерційними та природоохоронними цілями управління.

У третьому розділі *«Дослідження розвитку туризму на природоохоронних територіях України»* здійснено оцінювання стану та потенціалу розвитку природоохоронних територій України, охарактеризовано соціально-економічне значення туризму в контексті розвитку природоохоронних територій України, проаналізовано інноваційні підходи до управління сталим розвитком туризму на природоохоронних територіях України.

Потенціал розвитку природоохоронних територій України характеризується дуальністю: з одного боку, існує значний природний і культурний капітал, з іншого – системні проблеми інституційного управління та фінансування.

Практика функціонування природоохоронних територій орієнтована переважно на екологічну складову (рис. 4), тоді як соціально-економічні аспекти розвитку залишаються управлінськи неврегульованими.

Рис. 4. Розподіл видатків Державного бюджету за функціональною класифікацією «Збереження природно-заповідного фонду в національних природних парках та заповідниках» за набувачами у 2017-2024 рр. (сформовано автором за даними Міністерства фінансів України [<https://mof.gov.ua/uk/state-budget/>])

Державний вплив зосереджений здебільшого на нормативних обмеженнях та базовому бюджетному фінансуванні. Потенціал екосистемних послуг і біорізноманіття практично не інтегрується в економічні моделі розвитку, стабільна збитковість установ природоохоронних територій зумовлена недостатнім застосуванням механізмів антикризового менеджменту, що зумовлює системну

неефективність господарської діяльності установ з охорони та використання природних і культурних цінностей природоохоронних територій (табл. 1).

Таблиця 1

**Фінансові результати установ на природоохоронних територіях у 2017-2023 рр.
(млн грн)**

Показники	Роки						
	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг)	24,2	28,7	38,6	40,9	45,1	29,2	29,4
Інші операційні доходи	33,7	36,2	51,5	72,3	48,9	72,8	74,8
Інші доходи	6,4	11,0	7,3	8,0	11,1	13,6	20,6
Разом чисті доходи	64,2	75,9	97,4	121,2	105,1	115,6	124,8
Операційні витрати	65,3	78,0	102,5	136,2	98,9	146,5	131,9
Інші витрати	3,5	7,0	16,5	21,9	16,6	35,2	43,6
Витрати усього	69,0	85,2	119,6	159,1	116,4	183,0	176,0
з них собівартість реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг)	10,9	19,0	20,6	23,6	19,9	34,6	26,1
Чистий прибуток (збиток)	-0,4	-3,8	-12,9	-20,5	14,1	-39,3	-23,4

Джерело: сформовано та розраховано автором за даними Державної служби статистики України [<https://stat.gov.ua/>]

Визначено важливість посилення ролі державного управління у координації взаємодії бізнесу, місцевих громад і наукових установ для гармонізації охоронних і господарських функцій природоохоронних територій і підвищення екологотуристичної привабливості України. Запропоновано використання адаптованої методики SERVQUAL для порівняльного аналізу сервісу суб'єктів зеленого туризму на відповідність мінімальним умовам якості й очікуванням туристів щодо якості туристичного продукту (рис. 5).

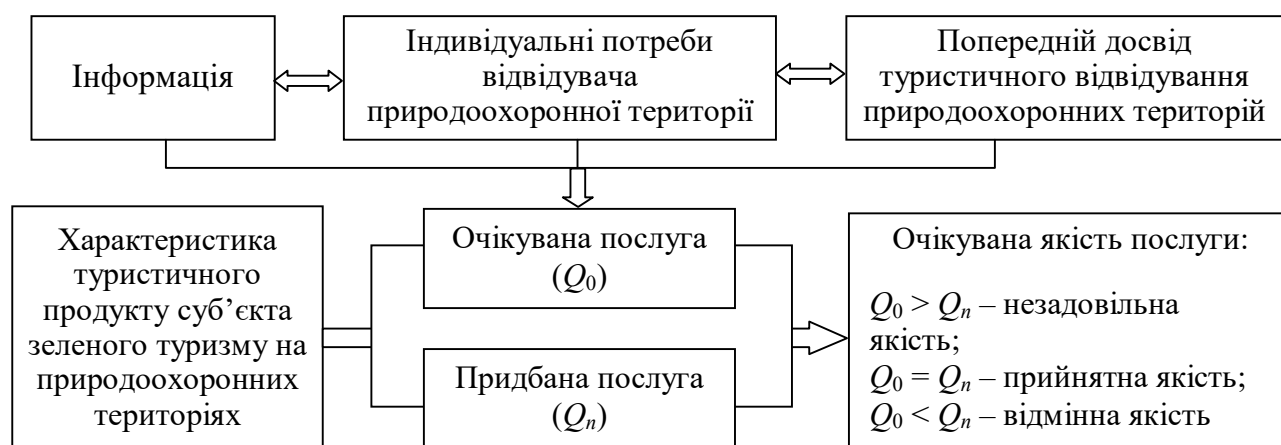

Рис. 5. Сприйняття якості туристичних послуг за моделлю SERVQUAL (власна розробка автора)

Туристична галузь зазнала втрат унаслідок повномасштабного вторгнення РФ, анексії та тимчасової окупації окремих територій, проте проявила високу еластичність і поступово відновлює свої позиції. У перспективі сталий розвиток туризму на природоохоронних територіях може стати дієвим інструментом економічного відновлення. Сформовано модель інноваційної парадигми управління

сталим розвитком туризму на природоохоронних територіях (рис. 6), яка зумовлює переорієнтацію управлінських зусиль у бік структурної трансформації власної організаційної побудови для забезпечення стійкості управлінських процесів і систем управління, підпорядкування сталої туристичної діяльності на природоохоронних територіях закономірностям самозбереження, синергії, інформативності та гармонізації.

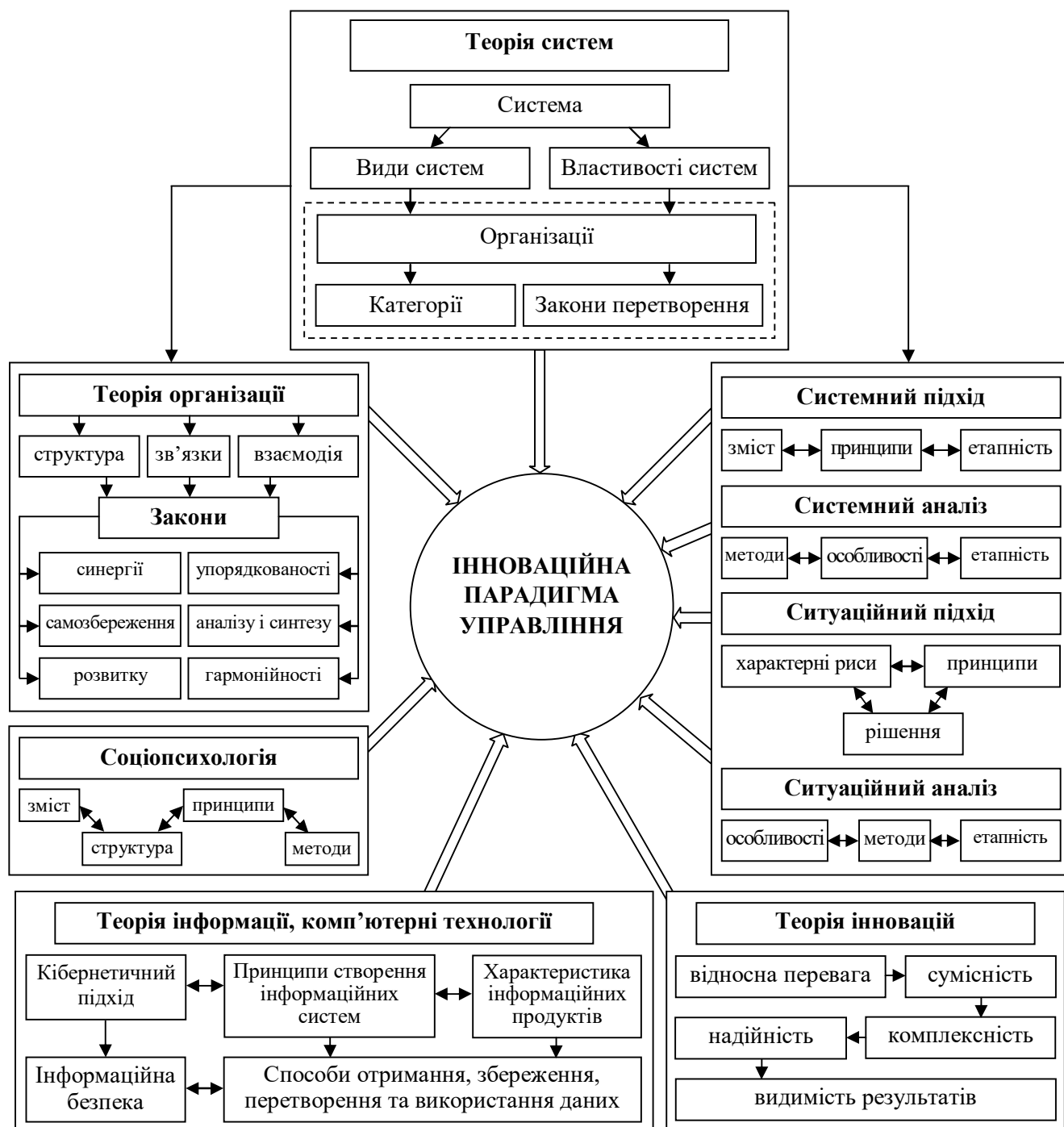

Рис. 6. Загальна модель інноваційної парадигми управління в туризмі (власна розробка автора)

Географічна неоднорідність, недостатня орієнтованість управління туристичними процесами на природоохоронних територіях на відтворення природних ресурсів, застарілість механізмів ціноутворення, стандартів якості та слабка інфраструктурна база зумовлюють необхідність посилення координації між

державними інституціями, місцевими громадами та бізнесом, що забезпечить інтеграцію природоохоронних пріоритетів у систему туристичного менеджменту.

У четвертому розділі *«Стратегічні пріоритети сталого розвитку туризму на природоохоронних територіях України»* проаналізовано стратегічні пріоритети розвитку природоохоронних територій України, обґрунтовано стратегічні напрями досягнення екологічної стійкості туризму на природоохоронних територіях України, визначено стратегічні орієнтири стимулювання та підтримки розвитку туризму на природоохоронних територіях України, окреслено засоби ефективного управління ресурсами туризму на природоохоронних територіях України.

Незважаючи на законодавчі ініціативи, частка природоохоронних територій в Україні залишається нижчою за міжнародні орієнтири, а практика створення нових природоохоронних територій орієнтується переважно на адміністративну доцільність, а не на реальні пріоритети збереження біорізноманіття. Для забезпечення сталого розвитку природоохоронних територій рекомендоване превентивне стратегічне планування з використанням науково обґрунтованих критеріїв і сценарного аналізу з інтеграцією екологічних та соціально-економічних цілей. Перший сценарій, спрямований на запобігання втраті чи деградації видів тваринного і рослинного світу або середовищ їх існування, сформовано без будь-яких обмежень здійсненності, другий сценарій передбачав визначення пріоритетних природоохоронних територій для суворої охорони та забезпечення соціально-економічних пріоритетів сталого розвитку природоохоронних територій. Розрахунки показали, що соціально-економічний контекст зростання індексу людського розвитку (HDI – Human development index) у приймаючих громадах здатний пом'якшити вплив загроз для сталого розвитку природоохоронних територій (рис. 7, а). Подібним чином проявились і природоохоронні зусилля громади (рис. 7, б). Однак, активізація консерваційних втручань у розвиток природоохоронних територій із ознаками деградації не виявила позитивного зв'язку між зусиллями громади та рівнем відновлення екосистеми (рис. 7, в).

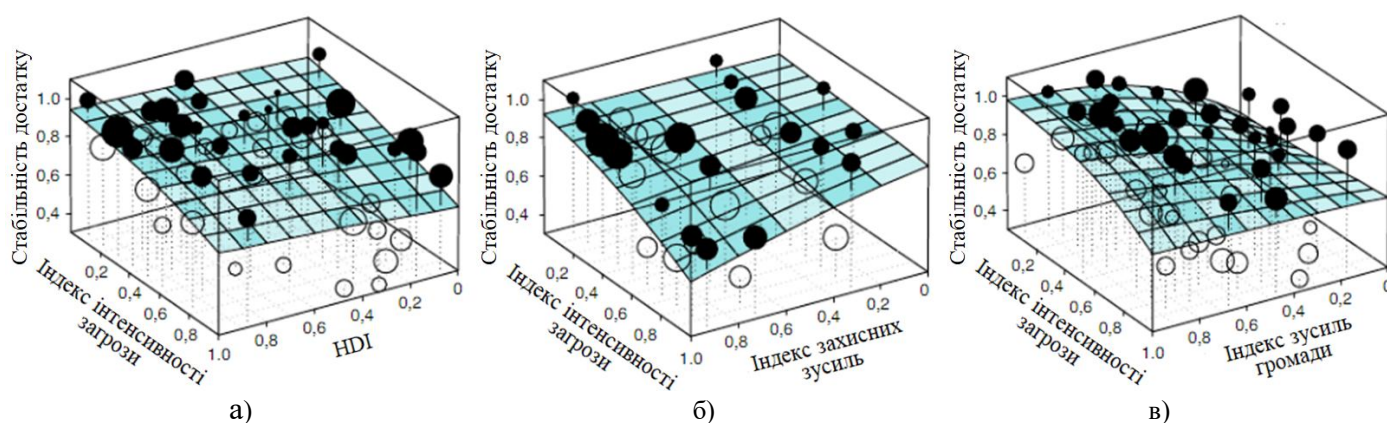

Рис. 7. Ефекти взаємодії соціально-економічних та екологічних факторів розвитку природоохоронних територій: а) зростання індексу людського розвитку (HDI), б) природоохоронні зусилля громади та в) консерваційні втручання в розвиток природоохоронних територій із ознаками деградації (побудовано в програмному середовищі «prioritizr R package»)

Пошук обґрунтованих доказів щодо існуванням причинно-наслідкового зв'язків між (1) внеском туризму у ВВП (T_{GDP}), включаючи всі прямі, опосередковані й

індуковані впливи, і (2) капітальними інвестиціями у розвиток туризму на природоохоронних територіях (Tci), включаючи інвестиції всіх галузей, безпосередньо пов'язаних із подорожами та туризмом, і можливостями досягнення екологічної стійкості туризму здійснювали з використанням емпіричних тестів та економетричного моделювання, в межах якого змінні регресії трансформували на основі тестування Вох-Сох, що дозволило інтерпретувати коефіцієнти регресії як еластичність. У представленій моделі (1) міру забезпечення екологічної стійкості туризму на природоохоронних територіях сформовано як систему проксі-змінних, що відповідають завданням 6.3 (зменшення обсягів скидання неочищених стічних вод із використанням інноваційних технологій водоочищення), 7.4 (підвищення енергоефективності економічної діяльності) і 11.5 (зменшення негативного впливу забруднюючих речовин на довкілля з використанням інноваційних технологій) цілей сталого розвитку для розвитку туризму на природоохоронних територіях і пов'язані з використанням водних ресурсів (water resources – WR), енергії (energy – En) та збереженням чистоти повітря (air purity – AP).

$$\begin{cases} \ln WR_t = \beta_0 + \beta_1 \ln WR_{f_t} + \beta_2 \ln T_{GDP_t} + \beta_3 T_{ci_t} + \varepsilon_t \\ \ln En_t = \beta_0 + \beta_1 \ln En_{f_t} + \beta_2 \ln T_{GDP_t} + \beta_3 T_{ci_t} + \varepsilon_t, \\ \ln AP_t = \beta_0 + \beta_1 \ln AP_{f_t} + \beta_2 \ln T_{GDP_t} + \beta_3 T_{ci_t} + \varepsilon_t \end{cases} \quad (1)$$

де f відображає зменшення рівня кінцевого споживання ресурсів сектором туризму (за різними сценаріями – на 5 %, 10 % та 15 %) у період t .

Для оброблення панельних даних виявляли їх гетероскедастичність за параметричним тестом Гольдфелда-Квандта та наявність залежності поперечних перерізів між панелями (CD) із використанням технології блокчейну, що дозволило уникнути використання неуточнених за термінами даних і подолати просторову залежність, економічну та соціальну дистанцію результатів.

$$CD = \sqrt{\frac{2T}{N(N-1)}} \sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N \hat{p}_{ij}, \quad (2)$$

де T – інтервал часу; N – кількість одиниць поперечного перерізу; $\hat{p}_{ij}$ – попарна кореляція між перерізами.

Також було здійснено перевірку змінних обраної панелі даних на стаціонарність (3) і тестування моделі на гетероскедастичність структури відхилень та автокореляцію залишків (4).

$$CIPS = N^{-1} \sum_{i=1}^N t_i(N, T), \quad (3)$$

де N – кількість одиниць поперечного перерізу; T – період; $t_i(N, T)$ – тест Дікі-Фуллера для перевірки авторегресії в поперечному перерізі для i -го панельного блоку.

$$\begin{aligned} \tilde{z}_{it} &= z_{it} - \bar{z}_i + \bar{\bar{z}} \\ \bar{z}_i &= T_i^{-1} \sum_{t=T_{i1}}^{T_i} z_{it} \\ \bar{\bar{z}} &= \left(\sum T_i \right)^{-1} \sum_i \sum_t z_{it}, \\ \tilde{y}_{it} &= x'_{it} \theta + \varepsilon_{it} \end{aligned} \quad (4)$$

В описаній системі рівнянь змінні панелі $z_{it} \in \{y_{it}, x_{it}\}$ надають розрахунки для $\bar{z}_i$ та z відповідно, а внутрішня оцінка відповідає регресії за методом найменших

квадратів, де залежна змінна y_{it} є скаляром, а x_{it} описується як вектор незалежних змінних. Для здійснення регресійного аналізу структуровано три економетричні моделі відповідно до умов (1) і сценарних перспектив зменшення споживання ресурсів на 5 %, 10 % та 15 %, що дозволило забезпечити інтерпретацію значущих результатів відповідно до мети – виявлення впливу використання водних ресурсів й енергії та зменшення шкідливих викидів у повітря для досягнення екологічної стійкості туризму на природоохоронних територіях. Доцільність використання чи виключення окремих коефіцієнтів кореляції для формування матриці впливів підтверджено статистичним аналізом факторів.

З урахуванням виключених у результаті статистичного аналізу факторів для першої сценарної перспективи (табл. 2), матриця еластичності впливу виконання завдань цілей сталого розвитку на сталий розвиток туризму на природоохоронних територіях набуває вигляду:

Таблиця 2

Статистичний аналіз факторів для першої сценарної перспективи

Фактори	Коефіцієнт	Середньо-квадратичне відхилення	t -критерій Стьюдента	Межі довірчого інтервалу		Стандартизований коефіцієнт	p -value	Рівень мультиколінеарності, VIF
				нижня $t_{0,025}$	верхня $t_{0,975}$			
Для $\ln WR$								
β	0,525	2,301	-0,102	-5,540	5,071	0,000	0,921	
$\ln WR_f$	0,526	0,167	0,470	-0,306	0,463	0,188	0,651	2,112
$\ln En_f$	-0,464	0,155	3,137	0,129	0,842	0,576	0,014	1,077
$\ln AP_f$	0,247	0,206	0,534	-0,365	0,586	0,155	0,608	2,411
$\ln TGDP$	-0,594	0,189	1,143	-0,220	0,653	0,156	0,586	1,147
$\ln Tci$	0,525	0,108	-1,768	-0,441	0,058	-0,617	0,115	3,895
Для $\ln En$								
β	7,328	6,741	0,699	-10,883	20,539	0,000	0,505	
$\ln WR_f$	0,236	0,265	2,682	0,099	1,320	0,841	0,028	2,314
$\ln En_f$	0,360	0,236	1,739	-0,134	0,956	0,714	0,520	1,961
$\ln AP_f$	-0,182	0,233	-3,497	-1,351	-0,277	-1,185	0,008	2,104
$\ln TGDP$	0,282	0,244	-0,393	-0,659	0,467	-0,134	0,705	1,728
$\ln Tci$	0,244	0,175	0,405	-0,333	0,476	0,112	0,696	1,801
Для $\ln AP$								
β	9,679	4,342	0,701	-67,961	12,732	0,000	0,503	
$\ln WR_f$	0,749	0,017	2,869	0,009	0,086	0,037	0,021	2,314
$\ln En_f$	0,570	0,015	1,394	-0,013	0,055	0,023	0,201	3,961
$\ln AP_f$	0,999	0,015	69,242	0,974	1,041	0,952	0,510	1,704
$\ln TGDP$	0,435	0,015	0,066	-0,034	0,036	0,001	0,949	1,728
$\ln Tci$	0,475	0,011	1,298	-0,011	0,040	0,015	0,631	1,801

Джерело: власні розрахунки

Матриця впливів для першої сценарної перспективи:

$$\ln WR = 0,525 + 0,526 \ln WR_f + 0,247 \ln AP_f - 0,594 \ln TGDP$$

$$\ln En = 7,328 + 0,360 \ln En_f + 0,282 \ln TGDP + 0,244 \ln Tci$$

$$\ln AP = 9,679 + 0,999 \ln AP_f + 0,435 \ln TGDP + 0,475 \ln Tci$$

Для другої сценарної перспективи (зниження рівня споживання на 10 %) зафіксовано сильний колективний значущий ефект оцінюваних параметрів на рівень споживання водних ресурсів ($R^2 = 0,99$), енергетичних ресурсів ($R^2 = 0,93$) і зменшення шкідливих викидів ($R^2 = 0,99$). Матриця впливів набуває вигляду:

$$\ln WR = -0,480 + 0,924 \ln WR_f - 0,961 \ln AP_f$$

$$\ln En = 0,893 - 0,545 \ln WR_f - 0,937 \ln En_f + 0,949 \ln TGDP$$

$$\ln AP = 0,908 - 0,962 \ln En_f + 0,987 \ln AP_f + 0,908 \ln Tci$$

Для третьої сценарної перспективи (зниження на 15 %) зафіксовано сильний сукупний значущий вплив оцінюваних параметрів на рівень споживання водних ресурсів ($R^2 = 0,998$), енергетичних ресурсів ($R^2 = 0,936$) і зменшення забруднення повітря ($R^2 = 0,996$). Матриця впливів набуває вигляду:

$$\ln WR = -2,104 + 0,931 \ln WR_f - 0,455 \ln En_f + 0,992 \ln TGDP$$

$$\ln En = -1,403 + 0,360 \ln En_f + 0,949 \ln Tci$$

$$\ln AP = -0,330 - 0,430 \ln En_f - 0,808 \ln AP_f + 0,987 \ln Tci$$

Запропонована адаптація методології SEA-координації стратегічного планування дозволяє осучаснити статистичні бази даних щодо реального споживання та наявних потреб споживання ресурсів суб'єктами туристичної діяльності на природоохоронних територіях. запропонований підхід є логічним, прозорим і націленим на конкретні кроки для ефективнішого стратегічного планування, а тому може бути запозиченим для дослідницьких зусиль щодо сталого розвитку та досягнення екологічної стійкості також і в інших галузях економіки.

Пріоритетом державної політики розвитку туризму на природоохоронних територіях має стати баланс між економічним зростанням і збереженням екосистем. Рекомендовано інституціоналізувати багаторівневу систему управління, що поєднує державний, регіональний і місцевий рівні, налагодити широкі комунікації між центральними органами виконавчої влади, місцевим самоврядуванням, бізнесом і громадськими організаціями, запровадити державну систему сертифікації туристичних послуг на природоохоронних територіях за стандартами ISO. Координаційну роль рекомендовано закріпити за Державним агентством розвитку туризму України, а профільним міністерствам делегувати функції контролювання екологічної стійкості, фінансового стимулювання та кадрової підготовки.

У п'ятому розділі *«Напрями й інструменти сталого розвитку туризму на природоохоронних територіях України»* здійснено моделювання шляхів післявоєнного відновлення туризму на природоохоронних територіях, обґрунтовано переваги створення туристичних кластерів у межах природоохоронних територій, когнітивно змодельовано включення екосоціальних технологій у розвиток туризму на природоохоронних територіях, визначено роль стейкхолдерів в управлінні сталим розвитком туризму на природоохоронних територіях.

У межах післявоєнного відновлення сталого туризму на природоохоронних територіях рекомендовано інтегрований підхід із поєднанням екологічної санації, розвитку туристичної інфраструктури та забезпечення безпечності туристичних потоків, розроблено і запропоновано дорожню карту відновлення, що передбачає системні заходи зі збереження біорізноманіття, впровадження інноваційних технологій моніторингу і цифровізації туристичних послуг, а також розвиток мультимодальної й енергонезалежної інфраструктури. Висвітлено пріоритети участі органів державної влади та місцевого самоврядування у координації та регулюванні процесів відновлення туризму на природоохоронних територіях, запропоновано концептуальну основу стратегічного планування післявоєнної відбудови туризму на природоохоронних територіях із урахуванням соціально-економічних, екологічних і технологічних чинників (табл. 3).

Концептуальна основа антикризової стратегії післявоєнного відновлення туризму на природоохоронних територіях в Україні

Стратегічні компоненти	Напрями та інструменти реалізації	Очікувані результати
Візія відновлення туризму на природоохоронних територіях	Формування системи загально-національних, регіональних і місцевих цілей розвитку туризму на природоохоронних територіях за умов післявоєнного відновлення економіки	Міжсекторальна та географічна узгодженість стратегічних планів відновлення
Моніторингові програми	Систематизація і верифікація воєнних втрат туризму на природоохоронних територіях, відстеження ризиків	Чітке окреслення соціально-економічних та екологічних цілей післявоєнного відновлення
Інституційна взаємодія	Формування і розмежування системи впливів і повноважень	Узгодженість стратегічних планів відновлення на різних рівнях державного управління, розвиток місцевих громад
Міжгалузева взаємодія	Інтегрований розвиток туристичної та дотичної (транспортної, харчової, розважальної тощо) інфраструктури	Узгодженість стратегічних планів відновлення між різними галузями економіки України, формування якісних туристичних продуктів
Територіальна визначеність	Формування (відновлення) безпечних екологічно стійких туристичних дестинацій на природоохоронних територіях	Міжрегіональна взаємодія екологозахисних програм на природоохоронних територіях, створення економічно стійких туристичних дестинацій
Механізми інвестування	Державні пільги, податкові преференції, грантові програми (у т. ч. міжнародні), субсидії для розвитку місцевих громад, ресурсна кооперація	Якісне безперебійне фінансування екологічних, культурологічних і соціально-економічних проєктів
Діджиталізація	Цифрові інформаційно-аналітичні системи моніторингу та координування реалізації стратегії відновлення	Формування єдиної бази даних для відстеження стану відновлення екосистем на природоохоронних територіях, цифрова інтеграція туристичного ринку, прозорість проєктів відновлення
Залучення стейкхолдерів	Освітні, наукові, волонтерські проєкти, програми місцевого розвитку, туристичні хаби на природоохоронних територіях	Відновлення екосистем на природоохоронних територіях, формування підґрунтя для сталого розвитку туризму, соціальна згуртованість у межах туристичної дестинації

Джерело: сформовано автором

Запропоновано кластерний підхід до відновлення туризму на природоохоронних територіях, рекомендовано включення органів державної влади, туристичних підприємств, постачальників послуг та інфраструктури, науково-дослідних та освітніх установ до структурних і функціональних компонентів туристичного кластеру.

Розроблено економіко-математичну модель управління туристичним кластером

на основі оцінювання критичних параметрів для оптимізації управлінських рішень та відповідний алгоритм із використанням цільової програми післявоєнного відновлення туризму на природоохоронних територіях (рис. 8). Синтез даних представлено у вигляді диференціальних рівнянь із граничними умовами й обґрунтуванням критеріїв оптимальності.

Рис. 8. Алгоритм оптимізації управління післявоєнного відновлення туризму на природоохоронних територіях у межах туристичного кластера (сформовано автором)

Багатокомпонентна модель за методом грошових потоків формалізована у вигляді орієнтованого графа (рис. 9), де вершини (системні фактори) відповідають певному стану активів і пасивів туристичного кластера на природоохоронній території, а ребра – напрямку їх руху.

Показники S_i виражаються в грошових одиницях, а дуги графа характеризуються інтенсивністю ρ та швидкістю v переходу зі стану i до стану j . Між S_i , ρ та v зі стану i до стану j існує функціональний зв'язок

$$\rho_{ij} = \frac{v_{ij}}{S_i}, \quad (5)$$

Для моделювання оптимізації управління параметрами розвитку $S = \{S_i\}$ використано метод оцінювання стану динамічної системи на основі спостережень із застосуванням фільтрів Калмана і детермінованого управління зі зворотним зв'язком, який визначається вектором стану системи.

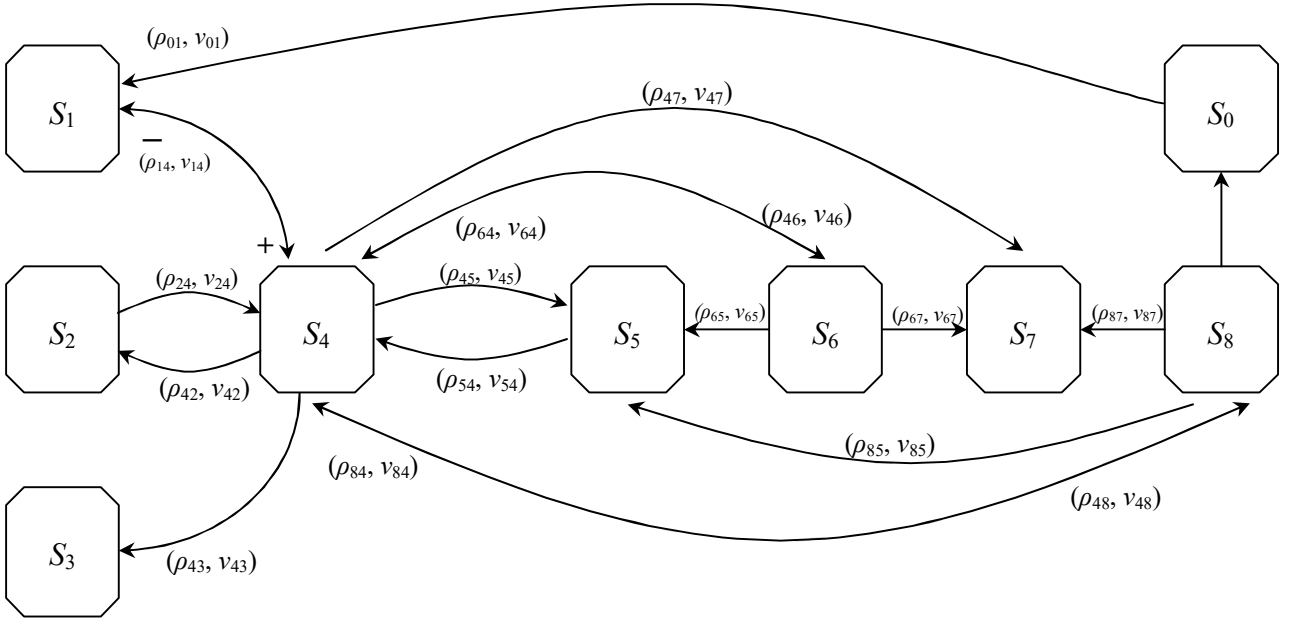

Рис. 9. Графічна модель руху грошових потоків туристичного кластера на природоохоронній території (сформовано автором)

Примітка: S_1 – вартість інвестицій у туристичний кластер на природоохоронній території; S_2 – зобов'язання кластера на ринку позичкового капіталу: $S_2 = S_{2k}$, $k = 1, 2, \dots$; S_3 – податкові платежі за період спостереження: $S_3 = \{S_{3k}\}$, $k = 1, 2, \dots$; S_4 – загальна сума вільних коштів; S_5 – тимчасово заморожені кошти; S_6 – поточна вартість (включаючи ліквідність) активів: $S_6 = \{S_{6k}\}$, $k = 1, 2, \dots$; S_7 – загальна сума збитків, спричинених зниженням ліквідності активів, а також витрат, пов'язаних з виплатою заробітної плати та дивідендів, невиробничими витратами, погашенням відсотків тощо; S_8 – поточна вартість матеріальних і нематеріальних активів (довгострокові активи, основні засоби, запаси, дебіторська заборгованість та імідж кластера): $S_8 = \{S_{8k}\}$, $k = 1, 2, \dots$; S_0 – сума амортизованої вартості активу.

Нехай $Y = \{y_i\}$, де $i = 1, 2, \dots$ – множина доступних для спостереження параметрів туристичного кластера, які є критичними параметрами системи $S = \{S_i\}$, тобто агрегованими показниками, що визначають динаміку виживання та розвитку кластера за умов відновлення туризму на природоохоронних територіях, а також фінансово-економічні показники туристичного кластера на природоохоронних територіях у цілому. В інтервалі часу $t \in (t_0, t_0 + \Delta t)$ фіксуються критичні параметри кластера, пов'язані з його станом $S = \{S_i\}$ функціональною залежністю

$$Y(t) = \lambda_t \otimes S(t) + E_t, \quad (6)$$

де E_t – похибка спостереження; Δt – експериментально визначена матриця коефіцієнтів.

Перехід системи управління розвитком туристичного кластера до нового стану визначали системою диференціальних рівнянь

$$\frac{dS(t)}{dt} = \alpha_t \otimes S(t) + \beta_t \otimes C(t) + E_0, \quad (7)$$

де $C(t)$ – вектор керуючого впливу, що є функцією критичних параметрів системи $Y = \{y_i\}$ і визначає величину необхідних змін окремих її параметрів для переходу до нового стану за цільовою програмою відновлення туризму на природоохоронних територіях у межах туристичного кластера; α_t, β_t – задані (експериментально визначені) матриці коефіцієнтів; E_0 – коливання під впливом

зовнішнього середовища та/або помилкових управлінських рішень, що призводять до відхилень від цільової програми відновлення туризму на природоохоронній території у межах туристичного кластера.

Для визначення оптимального вектору керуючого впливу $C(t)$ використано метод оцінювання параметрів стану динамічної системи на основі результатів спостереження за мінімізуючим квадратичним критерієм оптимальності:

$$\Omega = S_{t_0+\Delta t}^T \otimes A(t_0, t_0 + \Delta t) \otimes S_{t_0+\Delta t} + \int_{t_0}^{t_0+\Delta t} [S_t^T \otimes B(t) \otimes S_t + C_t^T \otimes D(t) \otimes C_t] dt, \quad (8)$$

де A, B, D – позитивно визначені матриці, експериментально визначені за умовою мінімального впливу флуктуацій на критерій оптимальності управління порівняно з попереднім станом динамічної системи.

Оптимальний вектор керуючого впливу визначали співвідношенням:

$$C_t^{onm} = -L(t) \otimes [\tilde{S}_t - F(t, \Delta t) \otimes S^{dp}], \quad (9)$$

де S^{dp} – цільова програма розвитку туристичного кластера;

$F(t, \Delta t)$ – розв’язок симетричного диференціального рівняння Ріккати:

$$\frac{dF}{dt} = -F \otimes \alpha - \alpha^T \otimes F + F \otimes \beta \otimes D^{-1} \otimes \beta^T \otimes F - B \quad \text{за граничної умови}$$

$$F(t_0 + \Delta t) = 0; \quad F(t) = e^{\alpha_i * \Delta t} = 1 + \alpha_i \Delta t + \frac{\alpha_i^2 \Delta t^2}{2!} + \dots + \frac{\alpha_i^n \Delta t^n}{n!} + \dots;$$

$\tilde{S}$ – оцінка вектора стану системи $S = \{S_i\}$, який є розв’язком матричного диференціального рівняння:

$$\frac{d\tilde{S}_t}{dt} = \alpha_t \otimes \tilde{S}_t + \beta_t \otimes C_t + \Psi_0(t) \otimes [C_t - \lambda_t \otimes \tilde{S}_t], \quad (10)$$

де Ψ_0 – матриця коефіцієнтів фільтра Калмана-Бассея; $L(t)$ – коефіцієнт посилення зворотного зв’язку:

$$L(t) = \beta_t^T \otimes E_{\tilde{S}}(t), \quad (11)$$

де $E_{\tilde{S}}(t)$ – коваріаційна матриця помилки оцінювання.

Відповідна система диференціальних рівнянь дозволяє однозначно визначити інтенсивність та швидкість переходів активів і пасивів у межах управлінської системи відновлення туризму.

$$\left\{ \begin{array}{l} \frac{dS_0}{dt} = \rho_{80} \cdot S_8, \\ \frac{dS_1}{dt} = \rho_{14} \cdot S_1 + \rho_{81} \cdot S_8, \\ \frac{dS_2}{dt} = \rho_{24} \cdot S_2 + \rho_{42} \cdot S_4, \\ \frac{dS_3}{dt} = \rho_{43} \cdot S_4, \\ \frac{dS_4}{dt} = \rho_{14} \cdot S_1 + \rho_{24} \cdot S_2 - \sum_{i=42}^{48} \rho_i \cdot S_4 + \rho_{54} \cdot S_5 + \rho_{64} \cdot S_6 + \rho_{84} \cdot S_8, \\ \frac{dS_5}{dt} = \rho_{45} \cdot S_4 - \rho_{54} \cdot S_5 + \rho_{65} \cdot S_6 + \rho_{85} \cdot S_8, \\ \frac{dS_6}{dt} = \rho_{46} \cdot S_4 - (\rho_{64} + \rho_{65} + \rho_{67}) \cdot S_6, \\ \frac{dS_7}{dt} = \rho_{47} \cdot S_4 - \rho_{67} \cdot S_6 + \rho_{87} \cdot S_8, \\ \frac{dS_8}{dt} = \rho_{48} \cdot S_4 - (\rho_{80} + \rho_{81} + \rho_{84} + \rho_{85} + \rho_{87}) \cdot S_8 \end{array} \right. \quad (12)$$

де $S_i = S_i^T \otimes 1$; $I_j = I_j^T \otimes 1$; $1 = \{1, 1, \dots, 1\}$ є одиничним вектором-стовпцем.

Запропоноване моделювання є інформативним для розрахунку всієї множини параметрів спостереження, що підтверджує методологічну доцільність застосування цього підходу для оптимізації процесів відновлення туризму на природоохоронних територіях у межах туристичного кластеру і дозволяє забезпечити ефективну управлінську взаємодію між органами державної влади та місцевого самоврядування, представниками екологозахисних, культурологічних і туристичних організації та ситуативних стейкхолдерів (рис. 10).

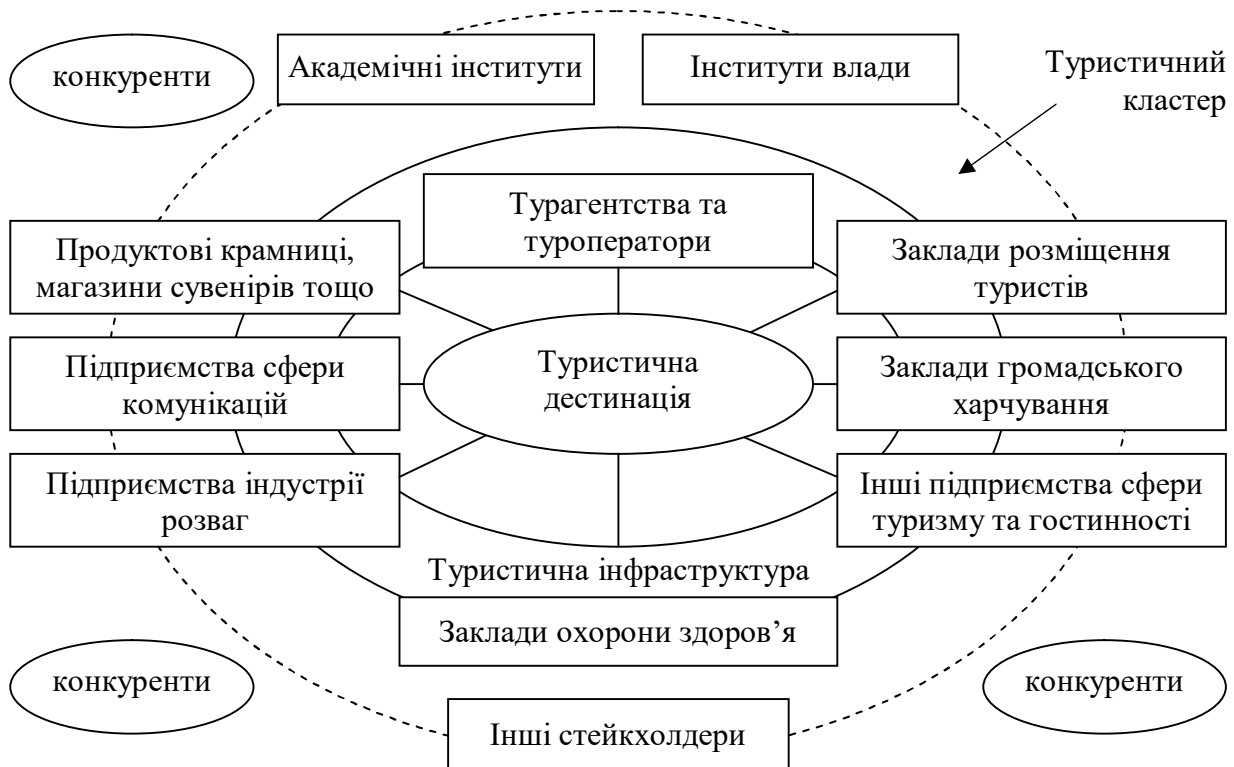

Рис. 10. Схема управлінської взаємодії в межах туристичного кластеру (сформовано автором)

Функцію ідентифікації напрямів регіональної спеціалізації та формування туристичних кластерів рекомендовано покласти на Міністерство розвитку громад та територій України, розроблення інституційних механізмів екологічно збалансованого управління ними – на Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України, практичну координацію учасників кластерів і забезпечення міжгалузевої взаємодії – на обласні державні (військові) адміністрації й органи місцевого самоврядування, контроль ефективності функціонування кластерів – на Міністерство економіки України за участі незалежних наукових і громадських інституцій, що гарантуватиме прозорість і результативність реалізації державної політики.

Підтверджено ефективність інтеграції екосоціальних технологій у розвиток туризму на природоохоронних територіях, системний позитивний вплив впровадження асистивних рішень та екосоціальних інновацій на збереження і циклічне відтворення екосистемних ресурсів, підтримку довгострокової екологічної стійкості природоохоронних територій і підвищення якості туристичних послуг. Запропоновано когнітивне моделювання як інструмент оцінювання поведінкових реакцій туристів і суб'єктів туристичного бізнесу для прогнозування наслідків

управлінських рішень та інвестицій в екотехнології, сформовано ментальну карту когнітивних чинників включення екосоціальних технологій у розвиток туризму на природоохоронних територіях.

Визначено ролі стейкхолдерів в управлінні сталим розвитком туризму на природоохоронних територіях, запропоновано шляхи багатовекторної взаємодії державних органів, місцевих громад, туристичних підприємств і туристів (рис. 11).

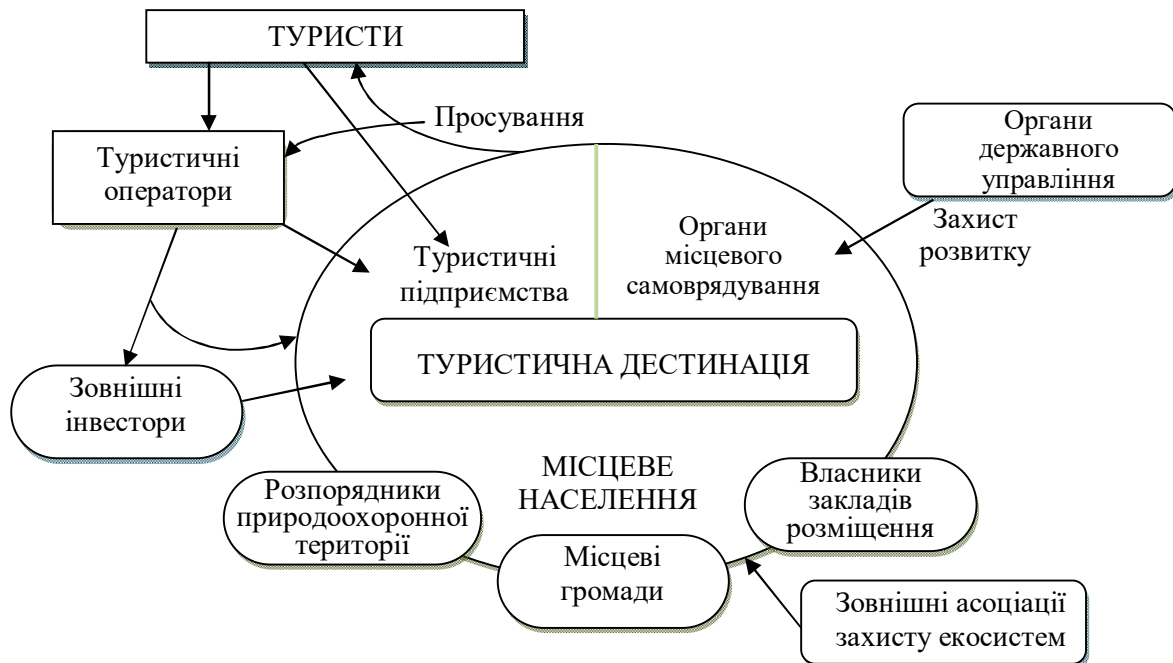

Рис. 11. Коло стейкхолдерів в управлінні сталим розвитком туризму на природоохоронних територіях (сформовано автором)

Рекомендовано організацію державного регулювання як безперервного процесу забезпечення реалізації стратегічних орієнтирів. Розроблено модель рольової інтеграції економічного внеску, соціальної відповідальності й екоінновацій стейкхолдерів у сталий розвиток туризму на природоохоронних територіях, що дозволило розширити межі результативності туристичної діяльності за рахунок етичного поведіння з природними екосистемами на природоохоронних територіях і дотримання прав мешканців дестинації на соціально-економічне благополуччя.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження дозволило вирішити актуальну науково-практичну проблему розроблення теоретико-методологічних засад і прикладних рекомендацій щодо сталого розвитку туризму на природоохоронних територіях України. Отримані теоретико-методологічні та прикладні результати створюють підґрунтя для формування ефективної системи управління туризмом на природоохоронних територіях України, що здатна забезпечити баланс між збереженням природних ресурсів, розвитком місцевих громад і підвищенням конкурентоспроможності туристичної галузі, та дають підстави для таких висновків:

1. Сталий туризм визначено ключовим напрямом розвитку туристичної індустрії, здатним поєднувати економічні вигоди з екологічною безпекою природоохоронних територій. Попри термінологічну поліморфність, універсальність концепції сталого розвитку підтверджено як методологічну основу управління туристичною галуззю,

завданням сталого розвитку якої можна вважати задоволення туристичних прагнень за умови управління всіма видами ресурсів у комплексі з підтримкою культурних та екологічних цінностей. Визначено роль державної політики у сталому розвитку туризму на природоохоронних територіях, механізми екосертифікації та стимулювання туристичного бізнесу до екологічних і соціально орієнтованих практик. Правові засади сталого розвитку природоохоронних територій базуються на міжнародних стандартах екологічного управління, проте в Україні їх реалізація залишається недостатньо ефективною. Виявлено суперечності у визначенні екосистем і складності управління туризмом, який може одночасно виступати як фактором збереження, так і деградації довкілля. Метою державної екологічної політики визначено збереження і відновлення природних екосистем, збалансоване природокористування. Доведено доцільність адаптації кращих світових практик державного управління сталим розвитком туризму у національну політику розвитку туризму на природоохоронних територіях, а також активізації інституційних механізмів інвестування у відновлення екосистем. Рекомендовано поєднувати функції екологічного нагляду державних органів із підтримкою місцевих громад і туристичного бізнесу, що забезпечить відновлення біорізноманіття та підвищення конкурентоспроможності природоохоронних територій.

2. Розвиток природоохоронних територій визначено стратегічним інструментом збереження біорізноманіття та досягнення цілей сталого розвитку, що передбачає раціональне використання природних ресурсів, захист екосистем і зниження кліматичних ризиків. Природний туризм є одним із найдинамічніших сегментів світового туристичного ринку, який, однак, потребує чіткіших управлінських механізмів і комплексних систем оцінювання, інтеграції правових інструментів, ринкових механізмів та участі громад. Для України актуальним є розроблення національних критеріїв моніторингу екосистемних послуг та індикаторів ефективності стратегічних програм, активізація державно-приватного партнерства і посилення участі місцевих громад у прийнятті рішень, що сприятиме підвищенню конкурентоспроможності туристичних DESTINACIY та одночасному збереженню біорізноманіття на природоохоронних територіях.

3. Управління туризмом на природоохоронних територіях на державному та локальному рівнях спрямоване на поєднання економічних вигод, екологічних обмежень і соціальної участі місцевих громад. Сучасні підходи передбачають впровадження екологічного просвітництва, сертифікацію маршрутів, контроль за антропогенним навантаженням і розвиток інноваційних технологій, які знижують використання невідтворюваних ресурсів. Проблемними залишаються фрагментарність законодавства, брак фінансування та загроза деградації екосистем унаслідок екоциду з боку рф. Аналіз наукових джерел підтвердив необхідність застосування природоорієнтованого управління, розробки уніфікованих критеріїв оцінювання екосистемних послуг і забезпечення справедливого розподілу фінансових вигод для місцевих громад. Основним завданням управління туризмом на макрорівні є встановлення балансу між екологічними, економічними та соціально-культурними вимірами розвитку природоохоронних територій для забезпечення довгострокової стійкості за рахунок інтеграції цілей економічного зростання з цілями соціального розвитку, збереження унікальних природних та етнографічних особливостей. Поєднання інноваційних практик із державно-

приватним партнерством і міжнародними природоохоронними стандартами визначено дієвим важелем збереження природних екосистем і підвищення конкурентоспроможності України у сфері сталого туризму.

4. Ефективність сталого розвитку туризму на природоохоронних територіях визначається взаємодією туристично-рекреаційних активів, узгодженим ресурсокористуванням і системним моніторингом соціально-економічних та екологічних параметрів. Світові практики підтверджують результативність інтегрованих моделей управління, що поєднують стандарти IUCN, екологічний моніторинг, квотування туристичних потоків і диверсифікацію пропозицій. Недосконалість вітчизняних моделей управління зумовлює потребу у формуванні національної моделі сталого туризму, що потребує розроблення інтегрованої системи державного регулювання туризму на природоохоронних територіях із поєднанням природоохоронних, рекреаційних і соціально-економічних цілей, розробленні та впровадженні композитних індикаторів результативності управління і створенні єдиної інформаційно-аналітичної системи стратегічного планування.

5. Актуальні трансформації управління туризмом на природоохоронних територіях спричинені симбіотикою екологічних цілей із цілями соціально-економічної взаємодії зі стейкхолдерами, баланс яких потребує інтегрованих управлінських рішень. Аналіз управлінських моделей засвідчує чіткий зв'язок соціокультурної трансформації територіально-орієнтованого підходу з когнітивними змінами у взаємодії між природоохоронними територіями і туристичними дестинаціями. Водночас ризики комодифікації культури та втрати автентичності посилюють соціокультурні конфлікти. Сформувались складні мережі взаємозв'язків із нерівнозначним впливом на суб'єкти управління, серед яких виокремлюються три типи взаємодії: групові – на основі спільних концепцій і принципів, міжгрупові – через поєднання різних підходів для досягнення розрізнених цілей сталого управління при взаємозалежності результатів, а також похідні – зумовлені трансформацією послідовних управлінських впливів.

6. Ідентифікація природоохоронних імперативів туризму на природоохоронних територіях дозволяє виділити рушії збереження природних і соціально-культурних ресурсів у процесі їх комерційного використання, сприяючи досягненню цілей сталого розвитку. Традиційна концептуалізація природоохоронних територій ґрунтується на класичній дихотомії природного середовища на екосистемний і техногенний простори. Генеруючи доходи для підтримки національної та регіональних соціально-економічних систем і власної результативності, сталий туризм взаємодіє з іншими секторами економіки, зумовлюючи як появу нових можливостей, так і виникнення широких за діапазоном управлінських викликів щодо поєднання комерційної та природоохоронної діяльності. Концептуальне підґрунтя сталого розвитку туризму на природоохоронних територіях формує візію туристичного бізнесу з пріоритетними цілями збереження середовища, що потребує реалістичних метрик оцінювання природоохоронного прогресу з одночасним сприянням екосистемному досвіду туристів і налагодження комунікацій із стейкхолдерами. Відтак у підґрунтя реалізації екологозабезпечуючого механізму управління сталим розвитком туризму на природоохоронних територіях має покладатись комплексне використання засад адміністративного, виробничого, освітнього та фінансового менеджменту. Концептуальні аспекти державної політики

розвитку природоохоронних територій визначаються принципами державного стратегічного управління та стратегіями конкретних природоохоронних територій щодо власності, принципів й обмежень землекористування, участі місцевих громад і приватного капіталу в управлінні збереженням навколишнього середовища.

7. Розвиток природоохоронних територій України обмежується інституційними прогалинами, відсутністю комплексного законодавства та недостатнім фінансуванням, що посилюється наслідками війни. В українському соціумі досі відсутнє сприйняття природного середовища в якості фактора сталого розвитку, а національна система цілей сталого розвитку ігнорує соціально-економічний потенціал розвитку природоохоронних територій, зосереджуючись переважно на екологічних функціях. Встановлено, що практика аналізу природоохоронних територій базується на фрагментарних параметрах, без уніфікованих критеріїв оцінювання стану та перспектив розвитку. Для подолання виявлених обмежень доцільно інтегрувати екологічні й культурні цінності у стратегії регіонального розвитку та сталого туризму з урахуванням неоднорідних цінностей природоохоронних територій, які розкриють потенціал кожної з них для отримання синергії між ефективністю збереження й ефективністю економічного розвитку. В якості потенціалу сталого розвитку природоохоронних територій доцільно сприймати і ті цінності, для яких споживча вартість є менш значимою, аніж безумовна цінність, що існує поза втручанням діяльності людини, і які умовно можна назвати цінностями невикористання.

Сучасний стан показників туристичної галузі України щодо туристичних потоків характеризується нерівномірними темпами розвитку, однак зростання за умов війни туристичного збору в областях, віддалених від лінії бойового зіткнення, підтверджує її високу еластичність. Попри збереження внутрішнього сегменту, проблемою галузі є занепад в'їзного туризму, що зменшує потенціал розвитку туризму та просування туристичних продуктів на міжнародному ринку. У контексті поширення стандартизації і сертифікації гостро постає питання розвитку національної системи якості в туризмі та вдосконалення інформаційних систем природоохоронних територій. Запровадження міжнародних стандартів управління якістю в туризмі орієнтує туризм на природоохоронних територіях на необхідність системного та прозорого управління якістю послуг, запровадження систем менеджменту якості, організації діяльності з урахуванням потреб і очікувань туристів.

8. Основою цілепокладання туризму на природоохоронних територіях є досягнення оптимального природокористування та максимального природозбереження з одночасним збереженням стабільності соціокультурних і цілісності природних систем. Економетричний аналіз засвідчив тіснішу кореляцію між зростанням кількості суб'єктів туристичної діяльності та рівнем ВВП для сектору туризму на природоохоронних територіях (коефіцієнт 0,76 проти 0,2 в загальному для туристичної галузі). Також виявлено надзвичайно незначний внесок туристичної галузі (менше 0,1 % за весь період спостереження) у загальну структуру шкідливих викидів на природоохоронних територіях. Пріоритетами державного управління визначено узгодження стратегій розвитку з цілями сталого розвитку та інтеграція екологічних і соціально-економічних індикаторів у систему управління із залученням громад як провідних акторів, що дозволить перетворити природоохоронні території на осередки сталого розвитку та регіонального відновлення.

Визначено необхідність переходу до інноваційної управлінської парадигми туризму на природоохоронних територіях, що ґрунтується на цифрових і smart-рішеннях та партнерстві держави, громад і бізнесу. Запровадження інноваційних технологій стратегічного управління сприятиме реалізації їх потенціалу, водночас інноваційні підходи до управління набувають ознак самоорганізаційної системи з постійним ускладненням алгоритмів функціонування та збільшенням обсягів інформаційних процесів для забезпечення реактивності управлінських відкликів. Інноваційний підхід передбачає також концептуальне розширення функцій моніторингу в туризмі та доповнення їх соціально-економічними параметрами розвитку дестинації. Дестимулюючими факторами є відсутність єдиної методики оцінювання ефективності та несистемність статистичних спостережень. Завдання державного управління полягає у встановленні єдиних методологічних підходів, підвищенні прозорості та контрольності рішень і розвитку кадрового потенціалу для дата-орієнтованого менеджменту.

9. Для забезпечення відповідності розвитку туризму на природоохоронних територіях цілям сталого розвитку необхідно перейти від кількісно орієнтованої моделі розширення мережі природоохоронних територій до стратегічного планування, що враховує екологічну репрезентативність, біорізноманіття та соціально-економічні пріоритети. Авторська концепція превентивного стратегічного планування дозволить відійти від моделі сталого природокористування до моделі сталого планування природоохоронних територій для інтегрованого забезпечення як цілей захисту та розвитку екосистем, так цілей розвитку відповідних громад і бізнесу. Запропонована модель ґрунтується на сценарному аналізі, оцінюванні біорізноманіття та залученні місцевих стейкхолдерів, що дозволяє уникнути статичності підходів та врахувати динаміку екосистем і соціальних умов. Важливою умовою є чітке визначення фінансових потреб і потенційних джерел фінансування, а також встановлення ексклюзивних цілей збереження для кожної території з метою уникнення надмірної зміни цільового призначення земель. Державне управління відіграє ключову роль у гармонізації національних підходів із європейськими стандартами екологічного управління, створенні єдиної системи моніторингу, а також координації програм відновлення природоохоронних територій у післявоєнний період, що дозволить сформуванню біологічно різноманітної й економічно стійкої мережі природоохоронних територій і водночас стане драйвером регіонального розвитку й інтеграції громад у процес збереження природи.

10. Для формування дієвої системи забезпечення економічної стійкості туризму на природоохоронних територіях запропоновано застосування наскрізного управління забезпеченням параметрів екологічної безпеки, що передбачає визначення необхідного масштабу дослідження впливу (аналіз окремих параметрів впливу, екологічний скринінг чи повне оцінювання). Виокремлено перспективні стратегічні напрями: формування екологічної обізнаності туристів, формування відповідальності суб'єктів туристичної діяльності за збереження і розвиток екосистем природоохоронних територій, планування та розвиток екологічних туристичних напрямів і проєктів із диференціацією відповідальності між органами державної влади і місцевого самоврядування та неурядовими організаціями. Інтегроване стратегічне планування сталого територіального розвитку та досягнення екологічної стійкості туризму на природоохоронних територіях потребують

реалізації цілісного координованого підходу до просторового, галузевого й екологічного планування.

Розвиток туризму на природоохоронних територіях у післявоєнний період потребує багаторівневої системи підтримки, орієнтованої на екологічне відновлення, соціальну відповідальність та економічну ефективність. Необхідно поєднати заходи з відновлення екосистем із формуванням конкурентоспроможної туристичної пропозиції, що враховує потреби місцевих громад, синхронізовані з соціально-економічними й екологозахисними цілями структурної трансформації вітчизняної економіки, спрямованими на євроінтеграційні сподівання. Ключову роль має відігравати інституційний механізм інноваційно-інвестиційної підтримки, базований на проєкологічних ініціативах, сертифікації туристичних послуг за міжнародними стандартами та створенні єдиної інформаційної системи розвитку туризму. Доцільно закріпити координаційну функцію за Державним агентством розвитку туризму України, тоді як профільним міністерствам слід делегувати повноваження з контролю, моніторингу та підготовки кадрів.

11. Забезпечення якісного функціонування туризму на природоохоронних територіях потребує комплексного управління ресурсами, що поєднує природні, соціокультурні, фінансові та кадрові чинники. Важливими пріоритетами є удосконалення кадрового забезпечення, розроблення науково-методичних рішень для раціонального природокористування та впровадження дуальної стратегії ресурсоспоживання, орієнтованої як на підвищення ефективності, так і на мінімізацію негативного впливу. Державне управління рекомендовано зосередити на забезпеченні оптимізації розподілу повноважень між центральними органами влади й місцевими громадами, а також створення системи індикаторів для моніторингу ресурсів і запобігання перевантаженню екосистем. Запропоновано залучення фінансових ресурсів для модернізації інфраструктури на основі екологічних стандартів і розширення доступу до кредитних програм, що сприятиме сталому розвитку туризму, захисту біорізноманіття й соціально-економічному піднесенню громад, інтегруючи національну політику у глобальні тенденції сталого розвитку.

12. Зміцнення стійкості вітчизняного туризму на природоохоронних територіях у поствоєнних дестинаціях потребує системного застосування інструментів антикризового менеджменту та врахування факторів впливу на їхню здатність бути стійкими, адаптуватися і відновлюватися. Запропоновано рамкову модель антикризового управління відновленням туризму на природоохоронних територіях, яка ідентифікує кризу як неусталену систему, зміни якої не обмежуються безпосередніми часовими чи географічними характеристиками, які, попри це, не можна однозначно передбачити чи запланувати в межах стратегічного управління. В результаті, кожна наступна стадія розвитку цієї системи відрізнятиметься від попередньої, а повернення до довоєнного стану не завжди має ідентифікуватись як бажаний кінцевий результат. Рекомендовано формування державної політики через міжгалузеву координацію та державно-приватне партнерство, що забезпечить економічне відновлення та розвиток сталого туризму на природоохоронних територіях.

Запропоновано використання кластерного підходу, який дозволяє інтегрувати бізнес, державні органи та наукові установи в єдину систему управління.

Представлено економіко-математичну модель туристичного кластеру, яка забезпечує оптимізацію управлінських рішень на основі грошових потоків та оцінювання критичних параметрів. Рекомендовано централізовану координацію кластерів навколо потужних природоохоронних організацій, що підвищить ефективність розвитку туристичної інфраструктури та продуктів. Визначено роль державного управління у регіональній спеціалізації, формуванні інституційних механізмів і контролюванні функціонування кластерів. Розроблено схему управлінської взаємодії в межах туристичного кластеру, алгоритм циклічної оптимізації управління післявоєнним відновленням туризму на природоохоронних територіях для досягнення цільового результату.

13. Інтеграція екосоціальних технологій у туристичну діяльність природоохоронних територій підвищує екологічну, соціальну та технологічну ефективність дестинацій. Запропоновано використання когнітивного моделювання для оцінювання сприйняття та поведінкових реакцій туристів і підприємств, що дозволяє прогнозувати наслідки управлінських рішень. Рекомендовано впроваджувати зелені, асистивні й інноваційні технології з метою збереження природних і культурних ресурсів, підвищення конкурентоспроможності туристичного бізнесу та соціальної згуртованості місцевих громад. Когнітивне моделювання виявляє високу проєкологічну позицію керівників туристичного бізнесу на природоохоронних територіях і достатній рівень набуття екотуристичних чи соціально-орієнтованих цінностей отримувачами туристичних послуг, що відображає орієнтацію причинно-наслідкових взаємозв'язків між ключовими чинниками інтеграції екосоціальних технологій і визначає їх участь у партисипативному створенні екосистемної цінності природоохоронних територій. Роль державного управління проявляється у забезпеченні балансу між економічними, соціальними й екологічними цілями.

14. Досягнення сталого розвитку туризму потребує координації зусиль і синергетичної взаємодії стейкхолдерів. Стратегічна роль органів державного управління полягає у включенні екологічних і соціально-економічних аспектів розвитку сталого туризму на природоохоронних територіях у державну стратегію розвитку туризму, органів місцевого самоврядування – у формуванні локальної орієнтованості туристів і суб'єктів туристичної діяльності на ресурсощадливе туристичне використання з урахуванням потреб природоохоронних територій у захисті екосистем і соціально-економічному розвитку громади. Запропоновано активне залучення органів місцевого самоврядування та розроблення Кодексу екологічно відповідального туриста як інструменту формування поведінкових моделей туристів, які можна вважати головним фактором забезпечення екологічного захисту природоохоронних територій і стійкого управління розвитком дестинацією. Рекомендовано інтегрувати економічну, соціальну й екологічну відповідальність туристичних та суміжних підприємств і закладів освіти через інноваційні практики та цифрові інструменти управління.

Таким чином, сталий розвиток туризму на природоохоронних територіях України потребує координації між державними органами, місцевими громадами, туристичними підприємствами та туристами. Отримані результати дослідження, пропозиції та рекомендації сприятимуть відновленню екосистем природоохоронних територій, покращенню соціально-економічного добробуту громад туристичних

дестинацій, підвищенню ефективності державного управління сталим розвитком туризму на природоохоронних територіях.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографії

1. Миронов Ю. Б. Концептуальні засади регіонального розвитку туризму на основі кластерного підходу. *Практика і перспективи розвитку індустрії гостинності України*: монографія / за ред. Б. М. Мізюка. Львів: ЛТЕУ, 2019. 199 с. С. 31-40. (0,42 д. а. / 11,63 д. а.).
2. Myronov Y. B., Logvyn M. M. Sustainable Tourism Development in the Regions: Essence, Principles, Impact Factors, Assessment Methods. *Trends, Prospects and Challenges of Sustainable Tourism Development*: monograph / ed. M. Barna. Lviv: Lviv University of Trade and Economics, 2020. 252 p. pp. 7-18. (0,6 д. а. / 14,64 д. а.) (*Внесок автора: систематизовано принципи та фактори сталого розвитку туризму, розроблено методикку оцінювання сталого розвитку туризму в регіоні, 0,3 д. а.*).
3. Миронов Ю. Б., Барна М. Ю. Дослідження сталого розвитку туризму в сучасній науковій парадигмі. *Роль та значення індустрії туризму й гостинності у розвитку територій, громад, держави*: монографія / за ред. М. Ю. Барна. Львів: ЛТЕУ, 2022. 264 с. С. 6-18. (0,56 д. а. / 12,27 д. а.) (*Внесок автора: досліджено взаємозв'язок сталого розвитку туризму та конкурентоспроможності туристичних дестинацій, систематизовано ефекти сталого розвитку туризму, 0,28 д. а.*).
4. Миронов Ю. Б. Концепція сталого розвитку туризму на природоохоронних територіях. *Туристична галузь України під час війни: виклики, загрози, шляхи виходу з кризи*: монографія / за ред. М. Ю. Барна. Львів: ЛТЕУ, 2024. 280 с. С. 21-33. (0,57 д. а. / 16,28 д. а.).

Статті у наукових періодичних виданнях, включених до переліку наукових фахових видань України категорії «А» та/або у наукових періодичних виданнях інших держав, проіндексованих у базах даних Web of Science Core Collection та/або Scopus

5. Барна М. Ю., Миронов Ю. Б. Економетричне моделювання динаміки туристичних потоків. *Науковий вісник Полісся*. 2017. Т. 1. № 4 (12). С. 165-170. DOI: [https://doi.org/10.25140/2410-9576-2017-1-4\(12\)-165-170](https://doi.org/10.25140/2410-9576-2017-1-4(12)-165-170). (0,5 д. а.) (*Внесок автора: досліджено вплив макроекономічних чинників на розвиток туристичних потоків на основі кореляційно-регресійного аналізу, 0,25 д. а.*) (Web of Science, Index Copernicus, Ulrich's Periodicals Directory, WorldCat, ResearchBib, BASE, OUCI, The Lens, Dimensions, Scite).
6. Kudla N., Myronov Y. Methodology of Evaluating the Attractiveness of Wine Tourism Facilities in the Transcarpathian Region of Ukraine. *Polish Journal of Sport and Tourism*. 2020. Vol. 27. No. 2. pp. 27-32. DOI: <https://doi.org/10.2478/pjst-2020-0011>. (0,78 д. а.) (*Внесок автора: удосконалено методикку оцінювання атракційності суб'єктів туризму, 0,39 д. а.*) (SCOPUS, Index Copernicus, Ulrich's Periodicals Directory, EBSCO, ExLibris, J-Gate, OpenAlex, ProQuest, ReadCube, SCILIT, WorldCat).
7. Kudla N., Myronov Y. SERVQUAL Method in Assessing the Quality of Rural Tourism Services. *Scientific Papers. Series «Management, Economic Engineering in*

Agriculture and Rural Development. 2020. No. 4. pp. 307-312. URL: https://managementjournal.usamv.ro/pdf/vol.20_4/Art37.pdf. (0,56 д. а.) (Внесок автора: обґрунтовано процес сприйняття якості туристичних послуг на основі моделі SERVQUAL, проведено порівняльне оцінювання чинників формування якості послуг у туризмі, 0,28 д. а.) (WEB OF SCIENCE, Index Copernicus, Ulrich's Periodicals Directory, DOAJ, CABI, PBN, WorldCat, SCIPPIO).

8. Kudla N., Myronov Y. Development of Non-Agricultural Entrepreneurship in Rural Areas of the Foothills and Mountainous Part of the Ukrainian Carpathians. *Scientific Papers. Series «Management, Economic Engineering in Agriculture and Rural Development»*. 2022. No. 4. pp. 323-334. URL: https://managementjournal.usamv.ro/pdf/vol.22_4/Art35.pdf. (1,1 д. а.) (Внесок автора: обґрунтовано шляхи розвитку сільських територій у контексті несільськогосподарського підприємництва та мотиваційні аспекти підприємницької діяльності у сфері сільського туризму, 0,55 д. а.) (WEB OF SCIENCE, Index Copernicus, Ulrich's Periodicals Directory, DOAJ, CABI, PBN, WorldCat, SCIPPIO).

9. Svatiuk O., Popadynets N., Leshko K., Malska M., Popovych D., Petyk L., Palasevych M., Myronov Y. Management of the Rural Tourism Cluster Based on Cash Flows' Economic-Mathematical Model. *Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development*. 2023. Vol. 45. No. 1. pp. 56-66. DOI: <https://doi.org/10.15544/mts.2023.07>. (1,2 д. а.) (Внесок автора: розроблено загальну структуру та графічну модель руху грошових потоків туристичного кластера, 0,15 д. а.) (WEB OF SCIENCE, Index Copernicus, Ulrich's Periodicals Directory, DOAJ, EBSCO, OAJI, ERIH PLUS).

10. Katiyukha D., Yurovchyk V., Horiunova K., Melnychenko S., Myronov Y. Leveraging Cultural Heritage for Sustainable Tourism Growth: Contemporary Strategies for Conservation and Promotion. *OIDA International Journal of Sustainable Development*. 2025. Vol. 18 (07). pp. 53-66. URL: <https://ssrn.com/abstract=5198993>. (1,0 д. а.) (Внесок автора: обґрунтовано передумови сталого розвитку туризму на основі культурної спадщини, 0,2 д. а.) (SCOPUS, DOAJ, SSRN, AMICUS).

Статті у наукових періодичних виданнях, включених до переліку наукових фахових видань України категорії «Б»

11. Миронов Ю. Б. Сутність та чинники сталого розвитку туризму в регіоні. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2013. Вип. 23.11. С. 117-122. URL: https://nv.nltu.edu.ua/Archive/2013/23_11/117_Myr.pdf. (0,35 д. а.) (Index Copernicus).

12. Миронов Ю. Б., Свидрук І. І. Туризм як чинник економічного розвитку країни. *Науковий вісник НЛТУ України. Серія економічна*. 2016. Т. 26. № 6. С. 255-262. DOI: <https://doi.org/10.15421/40260639>. (0,5 д. а.) (Внесок автора: досліджено вплив індустрії туризму на економічний розвиток, 0,25 д. а.) (Index Copernicus).

13. Миронов Ю. Б., Михальський Ю. В. Соціальне партнерство в туризмі: детермінанти та соціально-економічні механізми розвитку за сучасних умов. *Вісник ЛТЕУ. Економічні науки*. 2018. Вип. 56. С. 55-59. DOI: <https://doi.org/10.36477/2522-1205-2018-56-09>. (0,5 д.а.) (Внесок автора: обґрунтовано концепцію соціального партнерства як інструменту розвитку соціального та інклюзивного туризму в Україні, 0,25 д.а.) (Index Copernicus, Ulrich's Periodicals Directory, WorldCat).

14. Миронов Ю. Б., Миронова М. І. Методологічні підходи до оцінювання економічної ефективності індустрії туризму та туристичного бізнесу. *Вісник*

Львівського торговельно-економічного університету. *Економічні науки*. 2019. Вип. 57. С. 75-79. DOI: <https://doi.org/10.36477/2522-1205-2019-57-11>. (0,5 д. а.) (Внесок автора: запропоновано алгоритм оцінювання економічної ефективності індустрії туризму, 0,25 д. а.) (Index Copernicus, Ulrich's Periodicals Directory, WorldCat).

15. Мізюк Б. М., Миронов Ю. Б. Декомпозиційний підхід до процесу системного управління в готельно-ресторанних корпораціях. *Індустрія туризму і гостинності в Центральній та Східній Європі*. 2021. № 1. С. 64-68. DOI: <https://doi.org/10.36477/tourismhospcee-1-8>. (0,56 д. а.) (Внесок автора: обґрунтовано процес системного управління в індустрії туризму та гостинності, 0,28 д. а.) (Index Copernicus, Crossref, OUCI).

16. Миронов Ю. Б. Дослідження економічного та соціально-психологічного впливу пандемії COVID-19 на індустрію туризму та гостинності. *Вісник Львівського торговельно-економічного університету. Економічні науки*. 2021. Вип. 63. С. 78-82. DOI: <https://doi.org/10.36477/2522-1205-2021-63-12>. (0,5 д. а.) (Index Copernicus, Ulrich's Periodicals Directory, WorldCat).

17. Мізюк Б. М., Миронов Ю. Б. Методологічні основи системного управління в індустрії гостинності. *Індустрія туризму і гостинності в Центральній та Східній Європі*. 2022. № 5. С. 59-67. DOI: <https://doi.org/10.36477/tourismhospcee-5-8>. (0,6 д. а.) (Внесок автора: обґрунтовано нову модель системного управління на основі інноваційного підходу, 0,3 д. а.) (Index Copernicus, Crossref, OUCI).

18. Миронов Ю. Б. Шляхи післявоєнного відновлення індустрії туризму в Україні. *Вісник Львівського торговельно-економічного університету. Економічні науки*. 2023. Вип. 71. С. 64-68. DOI: <https://doi.org/10.32782/2522-1205-2023-71-09>. (0,5 д. а.) (Index Copernicus, Ulrich's Periodicals Directory, WorldCat).

19. Миронов Ю. Б. Кластерна модель розвитку туристичної дестинації. *Індустрія туризму і гостинності в Центральній та Східній Європі*. 2023. № 8. С. 20-28. DOI: <https://doi.org/10.32782/tourismhospcee-8-3>. (0,85 д. а.) (Index Copernicus, Crossref, OUCI).

20. Миронов Ю. Б., Свидрук І. І. Теоретичні та практичні аспекти розвитку креативного туризму. *Підприємництво і торгівля*. 2023. № 36. С. 19-24. DOI: <https://doi.org/10.32782/2522-1256-2023-36-03>. (0,5 д. а.) (Внесок автора: визначено потенціал та особливості розвитку креативного туризму, 0,25 д. а.) (Index Copernicus, Ulrich's Periodicals Directory, WorldCat, Crossref).

21. Миронов Ю. Б. Синергія в індустрії туризму та гостинності. *Підприємництво і торгівля*. 2023. № 39. С. 112-117. DOI: <https://doi.org/10.32782/2522-1256-2023-39-13>. (0,55 д. а.) (Index Copernicus, Ulrich's Periodicals Directory, WorldCat, Crossref).

22. Миронов Ю. Б., Пугачов М. І., Корінець Р. Я. Інноваційні напрямки управління екологічним туризмом в Україні в контексті сталого розвитку. *Інфраструктура ринку*. 2024. № 77. С. 128-134. DOI: <https://doi.org/10.32782/infrastructure77-23>. (0,75 д. а.) (Внесок автора: досліджено основні проблеми розвитку екотуризму, сформульовано пропозиції щодо вдосконалення політик, програм і практик управління, які могли б покращити внесок екотуризму в сталий розвиток, 0,25 д. а.) (Index Copernicus).

23. Миронов Ю. Б. Регулювання та прогнозування туристичного попиту в контексті сталого розвитку туризму. *Індустрія туризму і гостинності в Центральній*

та Східній Європі. 2024. № 10. С. 17-23. DOI: <https://doi.org/10.32782/tourismhospcee-10-3>. (0,75 д. а.) (Index Copernicus, Crossref, OUCI).

24. Миронов Ю. Б. Досвід країн Західної Європи у розвитку туризму на природоохоронних територіях. *Підприємництво і торгівля*. 2024. № 43. С. 60-67. DOI: <https://doi.org/10.32782/2522-1256-2024-43-08>. (0,65 д. а.) (Index Copernicus, Ulrich's Periodicals Directory, WorldCat, Crossref).

25. Миронов Ю. Б. Інноваційна парадигма управління сталим розвитком туризму на природоохоронних територіях. *Індустрія туризму і гостинності в Центральній та Східній Європі*. 2025. № 12. С. 49-56. DOI: <https://doi.org/10.32782/tourismhospcee-12-7>. (0,75 д. а.) (Index Copernicus, Crossref, OUCI).

26. Миронов Ю. Б., Свидрук І. І., Козлова В. М. Креативне управління розвитком туризму на природоохоронних територіях: стратегії, управлінські рішення та цифрові технології. *Економіка та суспільство*. 2025. Вип. 76. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2025-76-59>. (0,54 д. а.) (Внесок автора: обґрунтовано концептуальні засади креативного управління розвитком туризму на природоохоронних територіях, 0,18 д. а.) (Index Copernicus, CiteFactor, ESJI).

Статті у наукових періодичних виданнях інших держав

27. Yeleyko V., Kolyanko O., Myronow Y. Trends and Factors of Social Responsibility and Social Partnership. *Ekonomika i organizacja przedsiebiorstwa*. 2016. Nr. 7 (798). S. 3-11. (0,6 д. а.) (Внесок автора: досліджено особливості формування соціально відповідальної поведінки економічних суб'єктів в умовах соціально орієнтованого бізнес-середовища, 0,2 д. а.) (Index Copernicus).

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

28. Миронов Ю. Б., Миронова М. І. Оцінка економічної ефективності індустрії туризму. *Інновації в управлінні асортиментом, якістю та безпекою товарів і послуг*: матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 24 листопада 2016 р.). Львів: Растр-7, 2016. 376 с. С. 321-324. (0,18 д. а.) (Внесок автора: запропоновано систему показників для оцінювання соціально-економічної ефективності сфери туризму, 0,09 д. а.).

29. Миронов Ю. Б. Теоретичні засади створення та функціонування спеціальних туристично-рекреаційних зон в Україні. *Актуальні проблеми економіки та управління в умовах системної кризи*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Львів, 29 листопада 2016 р.). Львів: Львівський інститут МАУП, 2016. Ч. 1. 360 с. С. 272-276. (0,2 д. а.).

30. Миронов Ю. Б., Тучковська І. І. Сталий розвиток туризму: сутність, завдання і принципи. *Актуальні проблеми економіки і торгівлі в сучасних умовах євроінтеграції*: матеріали наук. конф. (м. Львів, 11-12 травня 2017 р.). Львів: ЛТЕУ, 2017. 440 с. С. 218-219. (0,12 д. а.) (Внесок автора: обґрунтовано сутність та значення сталого розвитку туризму, 0,06 д. а.).

31. Миронов Ю. Б. Туристичний кластер як прогресивна модель розвитку туризму в регіоні. *Стратегічні пріоритети розвитку внутрішньої торгівлі України на інноваційних засадах*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 2-3 листопада 2017 р.). Львів: ЛТЕУ, 2017. 360 с. С. 142. (0,15 д. а.).

32. Миронов Ю. Б. Дестинація як ключовий елемент регіональної туристичної системи. *Економіка та управління: сучасний стан і перспективи розвитку*: матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 23-24 листопада 2017 р.). Одеса: ОДАБА, 2017. Ч. 1. 1089 с. С. 59-62. (0,15 д. а.).

33. Миронов Ю. Б., Рибчук А. В. Соціокультурний вплив розвитку туризму на туристичну дестинацію та його наслідки. *Сталий розвиток туризму на засадах партнерства: освіта, наука, практика*: матеріали I Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 31 жовтня – 1 листопада 2018 року). Львів: ЛТЕУ, 2018. 342 с. С. 98-102. (0,16 д. а.) (*Внесок автора: проаналізовано соціокультурні наслідки розвитку туризму для туристичної дестинації, 0,08 д. а.*).

34. Миронов Ю. Б. Управління життєвим циклом туристичних дестинацій. *Сучасні напрями розвитку економіки, підприємництва, технологій та їх правового забезпечення*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 18-19 червня 2020 р.). Львів: ЛТЕУ, 2020. 372 с. С. 192-194. (0,15 д. а.).

35. Myronov Y. B. The Concept of Sustainable Tourism Development in the Regions: Modern Approach. *Сучасні виклики сталого розвитку бізнесу*: матеріали Міжнар. наук. конф. (м. Житомир, 5-6 листопада 2020 р.). Житомир: Житомирська політехніка, 2020. 404 с. С. 362. (0,1 д. а.).

36. Миронов Ю. Б. Обґрунтування переваг створення туристичного кластеру. *Актуальні проблеми та перспективи розвитку обліку, аналізу та контролю в соціально-орієнтованій системі управління підприємством*: матеріали V Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Полтава, 14-15 квітня 2022 р.). Полтава: Полтавський державний аграрний університет, 2022. 847 с. С. 715-717. (0,2 д. а.).

37. Миронов Ю. Б. Формування агротуристичних кластерів як інструмент забезпечення сталого розвитку сільських територій. *Сучасні напрями розвитку економіки, підприємництва, технологій та їх правового забезпечення*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 1-2 червня 2022 р.). Львів: ЛТЕУ, 2022. 528 с. С. 276-278. (0,12 д. а.).

38. Миронов Ю. Б., Приндак В. П. Сільський туризм у контексті сталого розвитку. *Розвиток територіальних громад: правові, економічні та соціальні аспекти*: Матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Миколаїв – с. Коблеве, 9 червня 2022 р.). Миколаїв: МНАУ, 2022. 244 с. С. 156-158. (0,16 д. а.) (*Внесок автора: обґрунтовано концепцію розвитку сільського туризму на засадах сталості, 0,08 д. а.*).

39. Миронов Ю. Б. Концепція сталого розвитку туризму. *Управління розвитком соціально-економічних систем*: матеріали VI Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 15-16 червня 2022 р.). Харків: ДБТУ, 2022. 504 с. С. 473-475. (0,15 д. а.).

40. Миронов Ю. Б. Проблеми і перспективи розвитку екологічного туризму у світі та в Україні. *Бізнес-аналітика: моделі, інструменти та технології*: матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 1-3 березня 2023 р.). Київ: НАУ, 2023. 548 с. С. 268-269. (0,15 д. а.).

41. Myronov Y. B., Rakowska J. Ecological Tourism Development: Global Trends. *Сучасні напрями розвитку економіки, підприємництва, технологій та їх правового забезпечення*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 1-2 червня 2023 р.). Львів: ЛТЕУ, 2023. 420 с. С. 210-211. (0,12 д. а.) (*Внесок автора: охарактеризовано тренди розвитку екологічного туризму, 0,06 д. а.*).

42. Миронов Ю. Б. Автентична культурна спадщина як чинник сталого розвитку туризму. *Механізми забезпечення сталого розвитку економіки: проблеми, перспективи, міжнародний досвід*: Матеріали V Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 1 листопада 2024 р.). Харків: Державний біотехнологічний університет, 2024. 458 с. С. 141-143. (0,15 д. а.).

43. Миронов Ю. Б. Маркетингові інструменти сталого розвитку туризму на природоохоронних територіях. *Маркетингові та організаційні механізми повоєнного розвитку галузі гостинності та туризму України*: матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 26-27 листопада 2024 р.). Харків: НТУ «Харківський політехнічний інститут», 2024. Ч. 1. 680 с. С. 235-238. (0,2 д. а.).

44. Миронов Ю. Б., Мізюк Б. М. Синергізм у сталому розвитку туризму: локальні та глобальні аспекти. *Інновації в управлінні асортиментом, якістю та безпекою товарів і послуг*: Матеріали XII Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 5 грудня 2024 р.). Львів: Растр-7, 2024. 348 с. С. 239-241. (0,14 д. а.) (*Внесок автора: охарактеризовано економічний, соціальний та екологічний аспекти синергізму у сталому розвитку туризму, 0,07 д. а.*).

45. Миронов Ю. Б. Сталий розвиток туризму як відповідь на глобальні кліматичні виклики. *Глобальна безпека та асиметричність світового господарства в умовах нестабільного розвитку економічних систем*: матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Кропивницький, 12 грудня 2024 р.). Кропивницький: ЦНТУ, 2024. 418 с. С. 197-199. (0,15 д. а.).

46. Миронов Ю. Б. Зелена циркулярна економіка і сталий розвиток туризму. *Сучасні стратегії сталого розвитку держави та суспільства: наукові горизонти та перспективи*: матеріали II наук.-практ. конф. за міжнар. участю (м. Хмельницький, 25 лютого 2025 р.). Хмельницький: ХНТУ, 2025. Т. 1. 586 с. С. 300-302. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.15041415>. (0,15 д. а.).

47. Миронов Ю. Б. Сталий розвиток туризму в концепції нооекономіки. *Управління розвитком соціально-економічних систем*: матеріали IX Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 6-7 березня 2025 р.). Харків: ДБТУ, 2025. Ч. 3. 656 с. С. 269-271. (0,15 д. а.).

48. Миронов Ю. Б. Розвиток туристичної інфраструктури за умов сталого туризму. *Географія та туризм*: матеріали VIII Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 12 березня 2025 р.). Харків: ХНПУ ім. Г. С. Сковороди, 2025. 535 с. С. 265-268. (0,15 д. а.).

49. Миронов Ю. Б. Роль сталого туризму у розвитку локальних економік. *Стратегічні орієнтири сталого розвитку в Україні та світі*: матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Чернігів, 20 березня 2025 р.). Чернігів: НУ «Чернігівська політехніка», 2025. 375 с. С. 43-44. (0,15 д. а.).

50. Миронов Ю. Б. Рекреація та рекреаційна діяльність у контексті сталого розвитку туризму. *Модернізація економіки: сучасні реалії, прогностичні сценарії та перспективи розвитку*: Матеріали VII Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Херсон – Хмельницький, 17-18 квітня 2025 р.). Херсон: Видавництво ФОП Вишемирський В. С., 2025. 541 с. С. 366-368. (0,15 д. а.).

51. Миронов Ю. Б. Проблеми масового туризму та шляхи їх вирішення у контексті сталого розвитку. *Сталий розвиток туризму на засадах партнерства: освіта, наука, практика*: Матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф. (Львів-Варшава,

15-16 травня 2025 р.). Львів: ЛТЕУ, 2025. 258 с. С. 67-70. (0,15 д. а.).

52. Myronov Y. B. The Challenges of Sustainable Tourism Development in Ukraine. *Сучасні напрями розвитку економіки, підприємництва, технологій та їх правового забезпечення*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 29-30 травня 2025 р.). Львів: ЛТЕУ, 2025. 504 с. С. 328-329. (0,15 д. а.).

53. Myronov Y. B. Ways to Engage Local Communities in Tourism Initiatives Through Cooperative Models. *Sustainable Development of Cooperatives and Well-being for All: The International Scientific Conference* (Chisinau, June 19-20, 2025). Conference Materials. Chişinău: UCCM, 2025. 487 p. pp. 48-51. (0,25 д. а.).

АНОТАЦІЯ

Миронов Ю. Б. Теоретико-методологічні засади та стратегічні пріоритети сталого розвитку туризму на природоохоронних територіях України. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.03 – економіка та управління національним господарством. – Львівський торговельно-економічний університет, Львів, 2025.

У дисертації вирішена сукупність завдань для розв’язання актуальної науково-практичної проблеми розроблення теоретико-методологічних засад і прикладних рекомендацій щодо сталого розвитку туризму на природоохоронних територіях України.

Розглянуто правові засади та принципи сталого розвитку природоохоронних територій у контексті формування державної екологічної політики, ключові підходи до інтеграції природоохоронних і туристичних стратегій. Проаналізовано економічний і соціокультурний потенціал розвитку сталого туризму, сучасний стан та потенціал розвитку природоохоронних територій України, міжнародні стандарти ефективності та фінансово-економічні механізми забезпечення їх функціонування. Виявлено позитивний вплив туризму на природоохоронних територіях на ВВП, рівень заробітних плат і зниження інфляції, у порівнянні із туристичною галуззю загалом. Запропоновано інструменти зміцнення ролі державного управління у забезпеченні ефективності управлінських рішень. Визначено стратегічні орієнтири стимулювання та підтримки розвитку туризму на природоохоронних територіях України. Запропоновано систему державного управління з чітким розподілом зон відповідальності.

Проаналізовано специфіку управління ресурсами туризму, виявлено ризики, що обмежують впровадження інноваційних підходів. Доведено необхідність створення туристичних кластерів як ефективного механізму післявоєнного відновлення туризму, запропоновано економіко-математичну модель управління кластером, що дозволяє здійснювати оптимізацію управлінських рішень. Доведено результативність включення екосоціальних технологій у розвиток туризму на природоохоронних територіях України. Запропоновано когнітивне моделювання для оцінювання реакцій туристів і підприємств на екологічні та соціальні інновації. Запропоновано використання системи державних стимулів і соціального маркетингу для формування проекологічної поведінки туристів і підвищення сталості дестинацій.

Обґрунтовано необхідність і доцільність інтеграції дій державних органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, місцевих громад, туристичних

підприємств та туристів для забезпечення ефективності управління сталим розвитком туризму на природоохоронних територіях. Доведено необхідність впровадження міжсекторальних моніторингових програм, зонування територій і визначення норми туристичного навантаження для збереження екосистем.

Ключові слова: туризм, сталий туризм, сталий розвиток туризму, природоохоронні території, екологічна стійкість, управління туризмом, державна політика, державне регулювання, розвиток територіальних громад, стратегії розвитку, кластер, післявоєнне відновлення туризму.

ABSTRACT

Myronov Y. B. Theoretical and Methodological Foundations and Strategic Priorities of Sustainable Tourism Development in the Protected Areas of Ukraine. – Manuscript.

Thesis for obtaining the degree of a Doctor of Economics by specialty 08.00.03 – Economics and National Economy Management. – Lviv University of Trade and Economics, Lviv, 2025.

The dissertation solves a set of tasks for solving the current scientific and practical problem of developing theoretical and methodological principles and applied recommendations for the sustainable development of tourism in protected areas of Ukraine.

The evolution of the conceptual foundations of sustainable tourism is revealed, the key effects of sustainable tourism are identified, the need to integrate the principles of sustainability into state policy and management practices to strengthen the competitiveness of Ukrainian tourism is proven. The legal foundations and principles of sustainable development of nature conservation areas are considered in the context of the formation of state environmental policy. Key approaches to the integration of nature conservation and tourism strategies are identified; the need to combine legal, economic and management mechanisms in state programs to stimulate sustainable tourism is proven. The need for institutional support and the formation of a state strategy for the development of tourism in nature conservation areas with clear mechanisms for monitoring, financing and fair distribution of benefits is proven. The methodological features of assessing sustainable tourism development are considered, taking into account its multiplicative impact on the economy and society. The practices of various macroregions covering environmental standards, institutional mechanisms and integration of local communities were analyzed, common trends in visit quotas, the introduction of certification schemes and the development of ecotourism programs were identified. The feasibility of combining conservation and tourism management strategies was proven, the role of community and business involvement was determined, and the leading role of state administration was substantiated.

The current state and potential for the development of protected areas of Ukraine in the context of sustainable development tasks were studied, institutional aspects of management, international efficiency standards and financial and economic mechanisms for ensuring their functioning were analyzed. The need to focus state policy on the formation of comprehensive mechanisms for the development of sustainable tourism was proven. The prospects for the implementation of international quality standards, digital tools and programs to attract tourists to environmental activity were proven.

The socio-economic significance of tourism in protected areas in times of war and global crises was analyzed. A significant positive impact of tourism in protected areas on GDP, wage levels and inflation reduction, compared to the tourism industry as a whole, has been identified. The need to strengthen the role of public administration in coordinating strategies for sustainable tourism development and supporting local communities has been proven. The formation of a system for monitoring the impact of tourism on achieving the Sustainable Development Goals has been recommended. The need to expand monitoring of the effectiveness of management impacts has been proven. Tools for strengthening the role of public administration in ensuring the effectiveness of management decisions have been proposed.

The need for the implementation of preventive strategic planning based on scenario analysis and assessment of environmental potential has been identified. Approaches to optimizing public administration in the direction of harmonization with EU environmental standards have been proposed. Strategic guidelines for stimulating the development of tourism in protected areas have been identified. A public administration system with the distribution of areas of responsibility between the State Agency for Tourism Development of Ukraine, relevant ministries, local governments and scientific institutions has been proposed.

The specifics of tourism resource management are analyzed, risks of overexploitation of ecosystems and personnel problems that limit the implementation of innovative approaches are identified. A comprehensive strategy is proposed to promote the preservation of biodiversity, increase the competitiveness of tourism and socio-economic development of communities. War losses of tourism in protected areas are analyzed, a recovery roadmap is proposed, which includes ecological rehabilitation, development of multimodal energy-independent infrastructure, institutional tools for ensuring the sustainability of tourist destinations. The need for the creation of tourist clusters is proven, an economic and mathematical model of cluster management is proposed, which allows assessing critical parameters and optimizing management decisions. Centralized coordination of clusters, integration of business, science and state authorities are recommended.

The effectiveness of including eco-social technologies in the development of tourism in protected areas of Ukraine is proven. Cognitive modeling is proposed to predict the consequences of management decisions. The use of a system of state incentives and social marketing to increase the sustainability of destinations is proposed. The necessity and expediency of integrating the actions of executive authorities, local governments, local communities, tourism enterprises and tourists to ensure the effectiveness of sustainable tourism development management in protected areas is substantiated. The Code of an Ecologically Responsible Tourist is developed, the implementation of innovative management practices, the involvement of educational institutions and related enterprises is recommended. The need for the implementation of intersectoral monitoring programs, zoning of territories and determining the norms of tourist load for the preservation of ecosystems is proven.

Key words: tourism, sustainable tourism, sustainable tourism development, protected areas, environmental sustainability, tourism management, state policy, state regulation, territorial communities development, development strategies, cluster, post-war tourism recovery.